

CƏMİLƏ ÇİÇƏK

**HƏSSAS QRUP AİLƏLƏRİNƏ
PSIXOLOJİ-MƏNƏVİ DƏSTƏK**

**"Azərnəşr"
BAKİ – 2020**

Toplu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının 2020-ci il ikinci qrant müsabiqəsi çərçivəsində maliyyələşdirilən, "Zəka İşığında" Milli Dəyərlərin Təbliğinə Yardım İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən ("Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası Ailə, qadın və uşaqların sosial, fiziki və mənəvi inkişafına dair təşəbbüslər" bölümü üzrə) "İtkin düşmüş şəxslərin, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin üzvlərinə psixoloji-mənəvi dəstək tədbirlərinin təşkili" adlı ikiaylıq layihə çərçivəsində nəşr edilir.

Kitabçada Ermənistan–Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı itkin düşmüş şəxslərin, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin üzvlərinə psixoloji-mənəvi dəstək mövzusunda elmi-sosioloji materiallar toplanıb. Kitabça yuxarıda qeyd edilən məsələlər üzrə mütəxəssislər, eləcə də geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

- Tərtib edəni və toplayanı:** **Cəmilə Çiçək**
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
- Ön sözün müəllifi:** **Fikrət Cahangirov,**
professor
- Elmi redaktoru:** **Sakibə Ələsgərova,**
professor
- Rəyçilər:** **Elnur Rüstəmov,**
psixoloq
Bilal Alarlı,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Elçin Muradxanlı,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Cəmilə Çiçək (Cəmilə Köçəri qızı İsbəndiyarova). Həssas qrup ailələrinə psixoloji-mənəvi dəstək. Bakı, "Azərnəşr", 2020, 72 səh.

© Cəmilə Çiçək

ISBN 978-9952-37-475-9

E-mail: c.cicek@mail.ru

Ön söz

Fikrət CAHANGİROV,
professor

QARABAĞDAKI QƏLƏBƏNİN "PSIXO-SİRLƏRİ"...

Sürət və maraqlı dəyişikliklər əsrində yaşayırıq. "Zəka İşığında" Milli Dəyərlərin Təbliğinə Yardım İctimai Birliyinin təsisçisi və sədri, istedadlı gənc intellektual Cəmilə Çiçək (İspəndiyarova) "İtkin düşmüş şəxslərin, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin üzvlərinə psixoloji-mənəvi dəstək tədbirlərinin təşkili" mövzusunda ikiaylıq layihə hazırlayaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasına təqdim edəndə sanki uğurlu qələbələrlə bol İkinci Qarabağ savaşının başlanacağını fəhmlə duymuşdu.

Layihənin rəhbəri, bəzi araşdırmaların müəllifi Cəmilə Çiçək Qarabağın dilbər bölgəsində – Kəlbəcər rayonunda dünyaya göz açıb. Ailəsi ilə birlikdə özü də doğma diyarından məcburi köçkün düşmüş bir ictimai fəaldır. Eyni zamanda yaxınlarının, yurddaşlarının şəhid olduğu, əsir düşdüyü, girov götürüldüyü qəlbi yaralı bir yaradıcı insan ola-

raq layihədə qaldırdığı problemlərin çoxunu öz taleyində yaşadığındandır ki, fəaliyyəti çərçivəsində hazırlanmış bu elmi-kütləvi toplunun materialları belə aktual məsələyə aiddir. Bu elmi-kütləvi materiallarla tanış olanda istər-istəməz gözümlərin qarşısına son 30 ilin hadisələri gəlir.

2016-cı ildən bu yana baş verənlər, eləcə də bu il sentyabrın 27-dən Qarabağda başlayan, Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında qalibyyət zirvələrini fəth edən Milli Ordumuzun igid hərbçiləri ictimai şüurumuzda illər boyu qalaqlanan "məğlubiyyət" sədlərini yox etdikcə itirdiyimiz torpaqların, qaçqın və məcburi köçkünlərin acı taleyi, Qarabağın qərinələrlə ölçülən dərdi, müharibənin dəhşətləri, savaştan sonra ortaya çıxacaq psixoloji gərginliklər sanki azalır...

Ali Baş Komandan Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsi və igid hərbçilərimizin öz qanları-canları hesabına geri qayıtdıqları Qarabağdakı qədim torpaqlarımızın sevinci, söz yox, acılarımızın çoxunu bizlərə unutturacaq. Fəqət, həyat davam edir və onun sevinclə-kədərlə dolu öz qanunauyğunluqları var.

XX əsrin ortalarından etibarən müharibə sindromu haqqında çoxsaylı araşdırmalar meydana çıxdı. İkinci Dünya müharibəsindən sonra "məğlub edilən almanların sindromu", ABŞ-ın Şərqi Asiyada apardığı müharibədən qayıdanlarla bağlı "Vyetnam sindromu", sabiq SSRİ hərbçilərinin Əfqanıstandakı məlum münaqişə zamanı "qazandıqları" psixoloji-ruhi zədələr, Orta Şərqlin son illərdəki münaqişələrində insanların şüuruna həkk olunan dini-mənə-

vi d h etl r haqqında sosioloqlar, psixoloqlar, alimlər, araşdırmaçılar hələ çoxlu tədqiqat aparacaqlar.

Azərbaycanda da son illər şerti olaraq "Qarabağ sindromu" haqqında müəyyən araşdırmalar, tədqiqatlar aparılır, elmi-sosioloji məqalələr yazılır. Belə materiallar yuxarıda sözügedən ikiaylıq layihənin fəaliyyəti nəticəsində ortaya çıxıb. Müxtəlif müəlliflərin qələmə aldıkları bu məqalələrin əksəriyyəti faktlara söykənir v  ümidvarıq ki, davamlı olaraq bu ağrılı mövzu haqqında hələ çoxlu yeni araşdırma ortaya qoyulacaq.

 nanırıq ki, İkinci Qarabağ savaşına qədər 20 faiz torpaqları ermənilər t r fınd n işğal olunmuş ölkəmizdə bu problemlili həssas qruplara aid edilən ailələrin psixoloji-mənəvi dünyasında ba  verənlər, son sava lardan sonra cəmiyyətimizin ümumi ictimai  uuruna, milli psixologiyamıza təsir edən əsas problemlər ətrafında ictimai müzakirələrin, elmi-sosioloji araşdırmaların, tədqiqatların mahiyyətini aydınlaşdırmaq, uyğun fəaliyyətlərin konturlarını müəyyənləşdirmək baxımından təqdim olunan elmi-kütləvi nəşr oxucular v  araşdırmaçılar   n maraqlı msa st  kitab sayıla bilər.

Sakibə ƏLƏSGƏROVA,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
ADPU-nun dosenti, Əməkdar müəllim

KƏLBƏCƏRİN QƏRİB ÇİÇƏYİ...

Mən bir qız tanıyıram – Cəmilə Çiçək. Bu qız Vətən dərdlidir, ana dərdlidir. Hamının üzünə gülümsəyir, amma içində bir qovğa var – həyat qovğası, yaşam qovğası. Həssasdır, səmimidir, utancaqdır. Amma bu onun mənəvi gücünü zəiflətmir, mübarizdir, haqq yanadır. Kəlbəcər alınandan çırpınır – ailəsi üçün, elm naminə, Vətən üçün. Bəzən də vacib layihələrlə görüşümüzlə gəlir. Budəfəki layihənin mövzusu "İtkin düşmüş şəxslərin, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin üzvlərinə psixoloji-mənəvi dəstək tədbirlərinin təşkili" adlanır. Çox gözəl, ölkəmizin, cənab Prezidentin gündəmindən heç düşməyən, hər gün nəzərdiqqətdə olan bir mövzu. Bu mövzunun içərisində məhəbbətlə həsrətin qovuşuğu, küskünlük, qəzəb var, dərd, ehtiyac var. Kəlbəcər və digər alınmış torpaqlarımızın çəməninə, ormanına, buz bulaqlarına, qartal vüqarına Vətəninə də qəribsəyən çox insanın qərib axşamlarının kədəri var.

Cəmilə Çiçək həm də el dərdi çəkir: zərər görmüş ailələr necə dolanır? Bilmirəm ondan soruşan olubmu: Cəmilə, bəs sən neynirsən? Bu dəstək layihəsi çox gözəl, ən azından onun da mənəvi dünyası dəstək görürmü? Mən bu ürəkli, vətənpərvər qızın özünə də, layihəsinə də dəstək verirəm. Uğurlar! Neçə-neçə layihələrdə görüşmək ümidi ilə.

QARABAĞIN QARA DƏRDI

Azərbaycan xalqının yaddaşında onun tarixi, həyat və məişəti ilə bağlı çoxlu nəğmələr, rəvayətlər, əfsanələr var. Koroğlu, Qaçaq Nəbi, Qaçaq Alı kimi xalq qəhrəmanları ilə bağlı və döyüş səsləyən nəğmələr oxunanda insan özünü arxalı, ürəkli, güclü hiss edir. Koroğlunun qoç igidləri orta əsr tariximizin əsas istinadgahlarından biridir.

Dolun at belinə, qoç igidlərim.
Xotkarı taxtından endirək, hoydu!
Talayaq mülkünü, əlaq malını,
Öyünü başına endirək, hoydu!

Belə nəğmələr sonralar aşıqlar tərəfindən oxundu. Zaman keçdi, öz gözəlliyini itirmədi. Hələ də o nəğmələr oxunarkən insan keçmişlə ilə öyünür, toxtaqlıq tapır. Ancaq XX-XXI əsrlər xalq düşmənlərinin əlində oynucağa çevrilən, saysız-hesabsız igidin həyatını əlindən alan müasir silahların varlığı güclünü də, gücsüzü də qorxudur, istər-istəməz geriyyə dönürsən: "Kaş o dövrdə yaşayaydım".

O zamanlar Oğuz oğlu düşməndən qorxmurdu, amma qışdan yaman qorxurdu, ilin üç fəslini işləyib qısa tədarük görürdü. Böyük Çillənin çarəsizliyini yaşamamaq üçün çırpınırdı. Amma Böyük Çillənin amansızlığı belə ona qismət gətirmişdi. Əli-ayağı donan, saqqalı buz bağlayan, əli boş, kor-peşman evinə dönən Oğuz igidinin qabağına sonradan onun simgəsinə çevrilən qurd balası çıxmış, ona qismət gətirmişdi və Oğuz eli indiyə qədər ən imkansız vaxtında be-

lə yavan çörəyə möhtac olmur. İndi zaman başqadır, "arxalı köpək qurd basır". Düşmən uca dağlarımızda, güllü-çiçəkli çəmənlərimizdə səfa sürür. Amma mən düşünürəm ki, bizim dağların qarı bizsiz əriməz, inanmıram ki, boynubükük bənövşəmiz düşmən üzünə gül açsın, kəklikotumuz "onların dəmkeşində" dəm tuta, xınalı qayalarımız "onlara" heç xınayaxdı da keçirməz. Vəfalıdı bizim dağlar, bizim torpaqlar. Ən qədim dövrlərdən üzü bəri baxanda görürük ki, yağlı düşmən igidlərimizin arxayın vaxtında həmləsini edib – əlində silah olmayanda, ova gedəndə, xeyir-şər vaxtı. Dağlıq Qarabağ və ətrafındakı yeddi rayondan Azərbaycan xalqı beləcə əliyalın vaxtında silah gücünə çıxarıldı. Ocaq yerləri dağıldı, ölənlər öldü, canını qurtara bilən qurtardı, düşmənlərə əliyalın "dirəşən" əsir alındı və ya işgəncəyə məruz qaldı. Oğuz igidlərinin taleyi bir daha XX əsrin 90-cı illərində "kitablaşdı". Allahından, xalqın mənəvi dəstəyindən güc alan, təkminini gözləyən müasir ictimai-siyasi tariximizin gerçəklikləri dönəmində öz ilkinliyini-oğuzluğunu, göytürklüyünü qoruyub saxlayan neçə-neçə azəri oğlu hərəketləri ilə fəvqəlinsən səviyyəsinə qalxdı. Ramil, Mübariz, Dilqəm, dostları və yüzlərlə belələri özlərinə, ailələrinə, bizə və Vətənimizə şanlı tarix yaşatdı və arxivləşdirdi. Qərribə nüansdır: öz torpağına, Kəlbəcərə – anasının qəbrini ziyarətə gedən Dilqəm Əsgərov və dostu Şahbaz Quliyev erməni ekstremistləri tərəfindən əsir alındı və məhkəmə qərarı ilə həbs edildi. 27 ildir yüzlərlə kəlbəcərli gözünlü sonsuzluğa dikərək itkin yolu gözləyir. Gözlərini göylərin qapısından yığmayan bu elə ümid güc verir, bir də inam. Torpaqlarımız yağlı düşmən əlində inləyir, zamanın çarxı fırla-

nır, çox sədaqətsizdir. İgid oğullarımız Vətənin dar günündə, cihad vaxtında şəhid olmaq üçün yox, igidlik göstərmək, ölümə meydan oxumaq, öldürmək üçün ayağa qalxıb. Güzəl yurd yerlərimizi talayan düşmənə göz dağı vermək vaxtıdır, ərlək məqamıdır. Qoy igidlərimiz günahsızın qisasını günahkarlarda qoymasın! Mehdixan Kəlbəcərli yazır:

Üzdə üzümüzə gülən dünyadı,
Öz işini yaxşı bilən dünyadı.
Pay verib, dərdindən ölən dünyadı,
Verdiyini geri almaşa olmaz!..

Azəri əsgəri də, türk əsgəri də birlikdə haqqı, ədaləti saymayanları dizə gətirəcək, bizim olanı bizə qaytaracaq. Bənövşə, nərgiz görəndə, səpələnmiş lalə görəndə diksinən, özünü Kəlbəcərdə sananlar qoxulayanda həqiqəti anlayır – bu, bizim ellərin çiçəyi deyil.

Murovun başında əsdi küləklər,
Təzələndi çox arzular, diləklər.
Qarşımda nazlandı əlvan çiçəklər,
Güllər mənim güllərimə bənzədi.

Gözəlliklər içərisində düşmənə aldandı Oğuz igidləri. Yol ayrıcında Qurd balasının verdiklərini yurd yerinə gətirdi, sünbülü əkdi, sürünü yaylağa sürdü, Oğuz elinə bar-bərəkət gəldi, kefikök dolandı, Novruz bayramını keçirdi, onu arxayınlıq basdı, bayram yenicə qurtarmışdı ki, yağı düşmən Kəlbəcəri ələ keçirdi. Bu dəfə Novruz ona uğur gətirmədi, amma adə-

tinə, uğuruna, ilin təzələnməsinə inandı, inancına sadıq qaldı. Bu Oğuz igidinə nə deyəsən? Düşmən namərddirsə, onun günahı nə? Bəlkə bir az arxayındır?

Ağca-ağca Oğuz qızları
Göyçə-göyçə yaylalardan gül toplasın.
Gündoğandan günbatana orduların qopsun.
Oğuz ellərindən arxan gəlsin,
Yağılardan yaman yerdə axşamlasın.

Oğuz qızları beş il Kəlbəcərdə toysuz qaldı. İgidlər sərhədi qorudu, bayramı evlərə endilər, olan onda oldu, düşmən əlinə fürsət keçdi.

Ümummillə Lider Heydər Əliyev Azərbaycan əsgərləri ilə tez-tez görüşürdü. Hər dəfə onun qürurla söylədiyi "Salam, əsgər" ifadəsi əsgərləri döyüşə ruhlandırır. Təkrar-təkrar xatırladı: "Hər bir azərbaycanlı hiss etməlidir ki, Vətəni qorumaq onun vəzifə borcudur. Xüsusən indi hər kəs müsəlləh əsgər olmalıdır".

Azərbaycan mərd igidlər, qəhrəmanlar diyarıdır. Vətənə xidməti özünə borc bilən hər bir Azərbaycan oğlu valideynlərindən, el-obasından xeyir-dua alıb öz yerini, doğma yurdunu qorumaq üçün əsgəri xidmətə gedir. Bütün bunları televiziya ekranlarından izləyən bizlər Azərbaycan əsgərinin, ordumuzun gücünə inanırıq. Ona da inanırıq ki, bu əsgər bir gün Qarabağdan şad xəbərlər gətirəcək. İgidlərimiz kitablardan qəhrəmanlıq tariximizi öyrəndi. Cavanşiri, Babəki, Oğuz igidlərini, Koroğlunu, Nəbini, Səttarxanı, Xiyabanini, Pişəvərini tanıdı. Valideynlərinin və

özlərinin gözü önündə baş verən Qarabağ döyüşləri, 20 Yanvar hadisələrinin, Aprel döyüşlərinin şahidi oldular. Yüzlərlə şəhidliyin şahidinə çevrilən bu gənclər Fərid Əhmədovdan, Çingiz Mustafayevdən, Ramil Səfərovdan, Mübariz İbrahimovdan Vətəni sevməyi öyrəndilər. Qeyri-bərabər döyüşlərdə şəhid olan Fərid və Mübarizin şəhidlik səviyyəsi, döyüş rəşadəti əsgərlərimizin and yerinə çevrildi. Hələ Kəlbəcərdə narahat gəzən şəhid ruhlarını demirəm. O güllü-çiçəkli məkan xarabalığa çevrilib, Kəlbəcərin qartallı dağları dumana bürünüb, gülzar yerində bayquşlar gəzir. Buz bulaqlarımız düşmən "ciyərini soyudur". Əli qoynunda illərdir bala yolu gözləyən ana və ataların ümidi Azərbaycan əsgərinədir. Haqsızlığa dözdüyümüz bəsdir.

İtaliyada səfərdə olarkən ölkə Prezidenti İlham Əliyev xatırlatdı ki, ordumuzda on minlərlə Fərid və Mübariz kimi əsgər var. Torpaqlarımızı qorumağa hazırıq. Qafqazda ən mübariz ordu Azərbaycan Ordusudur. Ordumuzda ruh yüksəkliyi və döyüş texnikası var. Biz haqlıyıq, torpaqlarımızı düşmən işğalından azad etməyə də gücümüz var. İstənilən parametr üzrə Azərbaycan Ermənistandan üstündür: iqtisadi, siyasi, hərbi və s. Döyüş hazırlığı, peşəkar ordu, ruh yüksəkliyi, Azərbaycan xalqının iradəsi, iqtisadi təminat ona əsas verir ki, hərbi yolla torpaqlarımızı geri ala bilək. Ancaq biz müharibə istəmirik. Döyüş bölgəsindəki hər itki bizə ağırdır. Odur ki, haqqımızı danışıqlar yolu ilə almağımız daha düzgündür.

Bakıdakı və digər yerlərdəki Şəhidlər xiyabanlarında uyuyan şəhidlərimizin xatirəsi, ruhu buzə təlqin edir deyək: "Biz hamımız

Mübarizik, biz hamımız Fəridik". Türklərdə belə bir atalar sözü var: "İgid namı ilə yürür". Biz də deyirik ki, "igid ölər, adı qalar". Mən igidlərin ölməsini istəmirəm. Qoy qəhrəmanlıq göstərsinlər, onlar bizə sağ lazımdır. Qoy anaların əli qoynunda qalmasın. Mübariz bir əsgər kimi döyüşə gedəndə anasına məktub qoymuşdu. Şəhidliyi göz önünə alıb düşmən üzərinə getmişdi. Şairlər onun qəhrəmanlığına, son məktubuna söz qoşdular.

Çırpınıram bir quş kimi,
Sıgımır ürək yuvasına.
Rahat olar şəhid ruhu,
Xain getsə bəlasına.
Ata, ana, oxu bunu.
Yazıram son məktubumu:
Ruhuma siz dua edin,
Haqqınızı halal edin.
Son ricam bu, son sözüm bu:
Şəhid olsam, ağlamayın.

Öz arzusuyla torpağına baş qoyaraq şəhidlik zirvəsinə ucalan, özünə əbədi həyat yolu seçən Azərbaycan əsgəri Mübariz İbrahimova salam olsun! Onun üçün gah qəhrəmanlıq mahnısı, gah da ağı oxuyuruq. Ancaq bilirik ki, o, şəhidlik zirvəsindən bizə baxıb gülümsəyir.

Ancaq uzun illərdir düşmən tapdağında qalan torpaqlarımıza heyif! Kəlbəcərimə heyif!

Oxudum şeirini, şair Mehdixan,
Hayıf, Kəlbəcərtək məkana, hayıf!
Namərd əlləriylə saraldı, soldu,
O güllü, çiçəkli cahana hayıf!

O məkana ki, yüzlərlə bəxti kəm ölümə tuş oldu, onlarla insan itkin düşdü. Dədə Şəmşir kimi el şairlərinin məkanı Ağdabandan nişanə qalmadı. Kəlbəcərin varidatı İrəvana çəkildi. Uzun illərdir övlad həsrətiylə saçını yolan anaların, beli bükülü ataların gözü Murov yollarında qaldı. Kəlbəcərin qızıl mədənləri qazılır, torpaqqarışıq maşın karvanlarıyla daşınır. Qohumlarımız mineral "İstisu"yumuzu Moskvadan alıb gətirmişdilər. Ancaq üstündə "İrəvan istehsalı" yazılmışdı. Odur ki, Tomris anamızın, Qazan xanın, Cavad xanın tarixdən silinməyən qüdrətini unutmayaq.

Qalx ayağa, Vətən oğlu, qalx ayağa, Vətən qızı,
Görmürsənmi ayaqlayır yağlı düşmənlər xalqımızı?!

Səsimizə Azərbaycan əsgəri səs verir: "Hələ dayan, nə görmüsən?" Bizə ümid verən Azərbaycan əsgərinə salam olsun! Məsləyimizi, əqidəmizi, vicdanımızı ləkədən qurtaracaq Vətən oğullarına salam olsun! Vətənimizi intizardan qurtaracaq o kəslərə salam olsun ki, yaxşını yamandan seçir, bu taleyin sınağından bir türk kimi keçməyə hazırdır. Hər zamanın bir hökmü var. Xeyirlə Şər yanaşı addımlayır. Zərdüşt babamızdan üzü bəri bizim torpaqlarımızda İşıq Qaranlığa qalib gəlib. "Hamımız bir, birimiz hamı" olaq. Deməyək ki, mənə nə var. Bu Vətəndə hər nə varsa, sənə də var, mənə də var!

8 sentyabr 2020

Cəmilə ÇİÇƏK (İSBƏNDİYAROVA),
araşdırmaçı-jurnalist,
Prezident təqaüdçüsü, f.ü.f.d.

MÜHARİBƏNİN VURDUĞU YARALAR VƏ YAŞATDIĞI AĞRILAR

Həssas qrup ailələrinə psixoloji-mənəvi dəstək mütləqdir və bu, ictimaiyyətin də, QHTlərin də ictimai borcu sayılmalıdır...

Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi başlandıqdan bu yana həm Qərbi Azərbaycandan qaçqın düşmüş soydaşlarımız, həm əsir götürülmüş, itkin düşmüş şəxslər, həm də respublikamızda öz iradələrinə zidd olaraq, doğma el-obalarından didərgin düşmüş məcburi köçkünlər yurd yerlərinin işğalı səbəbindən illərdir mənəvi-psixoloji gərginlikdə yaşamağa məcburdurlar. İllər boyu çadır şəhərciklərində, məişət komfortu olmayan köhnə tikililərdə, həmçinin müxtəlif şəhər və kəndlərdəki məktəb, bağça, yataqxana tipli tikililərin darısqal otaqlarında yaşamağa məcbur olmaları istər-istəməz bu qəbil şəxsləri həssas qrupa çevirib.

Bir milyona yaxın soydaşımızın – həssas qrup insanlarımızın sosial-məişət problemlərinin böyük qismi həll olunsa, illərdir dövlət tərəfindən onlar üçün yeni yaşayış binaları tikilsə, müasir mənzillərlə təmin olunsalar da, doğma yurd yerləri ilə bağlı nisgillik, həsrət, dərd, ictimai-psixoloji, iqtisadi-etik amillər onlara mənfi təsir göstərib. Münaqişə başlandıqdan bugünə qədər bu həssas qruplara illərdir əsir və itkin düşmüş şəxslərin ailə üzvləri, doğmaları, yaxınları da qoşulub.

Böyük şəhərlərin sakinləri tərəfindən bir sıra hallarda məişət səviyyəsində hansısa basqılar, təzyiqlər bir sıra hallarda bu həssas və könlüsünük, qəlbiqırıq insanların ümumi psixologiyasında mənfi izlər buraxır, sonrakı məqamlarda ailədaxili, eyni zamanda, icmadaxili şiddətə yol açır.

Təşkilatımızın həyata keçirdiyi yeni layihədə itkin düşmüş şəxslər, həmçinin qaçqın və məcburi köçkün qadın, ana, uşaq və yeniyetmələrin iştirakı ilə münafişə qurbanları arasında məişət zorakılığı, ailədaxili şiddət əleyhinə müxtəlif formatda maarifləndirici tədbirlərin təşkili nəzərdə tutulub. Bu istiqamətdə məktəblilər, analar, psixoloqlar, pedaqoqların qələmə aldığı məqalələr, esselər, mobil araşdırmalardan ibarət toplunun nəşri, kağız və elektron formada çapa hazırlanması, yayımı, həmçinin bukletlərin buraxılması, internetdə, mətbuatda, saytlarda, sosial şəbəkələrdə, yeni mediada – yazılı və elektron KİV-də təbliğat aparılması, tanıtım tədbirlərinin keçirilməsi nəzərdə tutulub.

Sadalanan problemlər ətrafında ənənəvi icma dəyərləri ilə müasir dünyanın çağdaş trendlərinin sintezi ətrafında real və virtual formalarda psixoloji-mənəvi, ictimai-sosial, elmi-mədəni araşdırmalar, dinləmələr və sosial şəbəkə müzakirələrinin aparılması, bu istiqamətdə konsepsiya hazırlanması üçün ictimai polemikaların təşkili, toplu nəşri, internetdə – sosial şəbəkələrdə materialların yayılması və yuxarıda göstərilən həssas qrupa aid ailələrin üzvlərinə, geniş ictimaiyyətə çatdırılması planlaşdırılır. Bu toplunun da layihə çərçivəsində həyata keçirdiyimiz fəaliyyətlərin biri kimi maraqla qarşılanacağına inanırıq.

SİVİL VƏ MİLLİ DƏYƏRLƏR PSIXOLOJİ TEXNOLOGİYA QİSMİNDƏ

Azərbaycan cəmiyyətinin tarixən qazandığı mənəvi-əxlaqi və mədəni institutları içərisində ailə dəyərləri sisteminin xüsusi yeri var. Belə ki, uşağa, qadına, yaşlılara, əlil və şikəstlərə şiddət bizim milli-mənəvi şifrələrimizə yaddır. Son zamanlar bu mənəvi-ruhi dəyərlərə qarşı xaricdən geniş hücumlar olur və çox halda gənclərimizin əhəmiyyətli bir hissəsi guya liberal dəyərlər kimi qəbul etdikləri – demokratiya və insan haqları bəhanəsi altında bizə sırınan o qarayaxmalara qoşulur, sosial şəbəkələrdəki mənfi tendensiyalı virtual aksiyalarda fəallıq nümayiş etdirirlər.

Bu baxımdan sosial maarifləndirmədə Azərbaycan cəmiyyətinə get-gedə zəifləyən sivil dəyərlərin ən yaxşı cəhətlərindən şiddət və zorakılığa qarşı mübarizədə istifadə edilməlidir. Müxtəlif sosial-ictimai, milli-mədəni, psixoloji dəstək formatında real və virtual fəaliyyət növlərini həyata keçirməklə sadalanan zərərli halları nisbətən zəiflətmək vacibdir. Daxili sosial tolerantlıq baxımından cəmiyyətdəki ən kiçik gərginliyi belə vaxtında aradan qaldırmaq üçün ənənəvi milli-psixoloji dəyərləri dirçəltməli, inkişaf etdirməklə global tendensiya səviyyəsinə qaldırmaqlıyıq. Həssas qrupların psixoloji-mənəvi problemlərinin araşdırılmasını, bu istiqamətdə aktual addımları, innovativ-kreativ təşəbbüsləri dəstəkləməklə cəmiyyəti saflaşdırmaq mümkündür.

Bu istiqamətdə aparılan fəaliyyətlərdə əsas hədəf psixoloji dəstək göstərilən şəxslərin şiddətlə mübarizə, sivil dəyərlərin zənginləşməsi, milli-mənəvi kodekslərin qorunması, inkişaf etdirilməsi, tədqiqi və təbliği istiqamətində kreativ yanaşmaların inkişafı olmalıdır. Bizi birləşdirən sivil, milli dəyərlərin yeni nəsəl

çatdırılması, elmi-sosioloji araşdırmalar, mətbuatda, internet və global elektron resurslarında, sosial şəbəkələrdə bu istiqamətdə çalışmaların dəstəklənməsi, həyata keçirilən aksiyaların ictimaiyyət tərəfindən tanınması aparılan ideoloji-təbliğat, pedaqoji-psixoloji fəaliyyətlərin intellektuallığına təsir edəcək amillər sayılır.

Tarixə nəzər salanda, bütün zamanlarda cəmiyyətin öz mənəvi dəyərləri və ictimai ənənələri ilə zənginləşdiyinin şahidi olur. İnsanların mənəviyyatına – ictimai-psixoloji düşüncəyə ciddi təsir edən bu zənginlikləri öyrənmək, qorumaq və gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün cəmiyyətdə mövcud sosial-məişət modellərinin hazırkı vəziyyətini müxtəlif həssas sosial qruplar üzrə araşdırmaq aktual məsələ kimi mütəxəssislərin qarşısında durur. Gənclərin böyüklərə, övladların valideynlərə münasibətində milli ailə dəyərlərinin mövcud vəziyyəti aydınlaşır. Həssas qruplara aid ailələrdə mənəvi-əxlaqi dəyərlərimizin bərqərar olması, ictimaiyyətin daha geniş dairələrinə təsirinin öyrənilməsi ilə cəmiyyətimizi zənginləşdirən mənəvi meyarları, əldə olunan resursları aktivləşdirmək və populyarlaşdırmaq mümkündür. Bunun üçün müxtəlif sosial qruplar arasında yaranan ümumi problemlər ətrafında araşdırmalar aparılmalı və mövcud vəziyyət təhlil edilməlidir. Bu elmi-sosioloji araşdırmalar ailələrimizin və xalqımızın aid olduğu sosial çərçivədəki mənəvi mühit kontekstində aparılmalı və psixoloji-mənəvi baxımdan öyrənilməlidir.

Həssas qruplar arasında qadınlar və yeni nəslin iştirakı ilə psixoloji zorakılığa, etnik şiddətə qarşı sivil metodlarla mübarizə aparmaq vacibdir. Bunun üçün müharibə, xüsusən də Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı itkin düşmüş şəxslərin, qaçqın və məcburi köçkünlərin intellektual kəsiminin iştirakı ilə müxtəlif müsabiqələrin keçirilməsi, layihələrin reallaşdırılması, elmi-sosioloji sorğuların aparılması, nəzəri-təcrübi topluların nəşri faydalı oldu. Bunlarla yanaşı, yazılı və elektron KİV, internet, yeni media, sosial şəbəkələr kimi fərqli kütləvi informasiya alətlərindən, mətbu imkanlardan yararlanaraq əsas məqsədə çatmaq mümkündür.

KORONAVİRUS VƏ CƏMIYYƏTDƏ PSIXOLOJİ DURUM

Bu günlərdə, təəssüf ki, eyni vaxtda iki cəbhədə döyüşməyə məcburuq. COVID-19 pandemiyası gözəgörməz, ermənilər isə çirkin siyasətli, fürsətbazdırlar.

2020-ci ilin iyulunda Tovuz rayonunun Ağdam kəndi istiqamətində Ermənistanın azğınlaşmış silahlı qüvvələrinin məlum sərhəd təxribatından azacıq sonra – avqustun 15-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının "COVID-19 diaqnozlu xəstələrə psixoloji yardım və düzgün müalicə prinsipləri" mövzusunda keçirdiyi onlayn konfransda ictimai birlik sədri olaraq mənim üçün çıxış etmək çox çətin və ağırlı idi. Bunun bir neçə səbəbi vardı: canı-qanı ilə torpaqlarımızın bütövlüyü uğrunda ölməzlik zirvəsinə ucalan yeni şəhidlərimizə saxladığım hüzn, məcburi köçkün olaraq doğulduğum və itirdiyim yurd yerim sayılan Kəlbəcər və Dağlıq Qarabağda hələ də düşmən tapdağı altında inləyən torpaqlarımızın ağrısı, namərdcəsinə öldürülən hərbiçilərimizin həyatı...

Bu il iyulun 12-də, gecə yarısı qardaşım Əlirza qəfildən evdə bizimlə sağollaşmağa başladı. Tovuz rayonuna gedəcəyini bildirəndə biz iki bacı etiraz etdik. Bizim özümüzə məxsus arqumentlərimiz vardı: qardaşımızın atdığı addımın pandemiya və karantin qaydalarına zidd olduğunu, bu cür qeyri-rəsmi yola çıxmağının xeyrindən çox zərəri olacağını söylədik.

Düzünə qalsa, mən sözümlə davamını ürəyimdə pıçılda-dım: "Əziz qardaşım Əlirza, bilirəm, qəlbin yalnız Qarabağla, Kəlbəcər həsrəti ilə döyünür. Uşaq vaxtı vaxtsız itirdiyimiz anamızın, doğmalarımızın, əzizlərimizin əbədi yatdığı müqəddəs yerlər tez-tez yuxularımıza girir.

"Bu gün də bir döyüşçü kimi vətənim uğrunda döyüşməyə, Kəlbəcər uğrunda ölümə belə getməyə hazırım. Mən bu müqəddəs yolda döyüşmək, qalib gəlmək istəyirəm. Lap lazımsa, şəhid olmağa belə hər an hazırım. Çünki Vətən eşqi bütün sevgilərdən ucadır!" – bunlar sənin ürək sözlərimdir, mediada da geniş yayılmışdı: (www.ortaqdeyerler.com=xeberoxu&id=540)

Bəli, canım qardaşım, biz öz elimizə, Qarabağımıza, Kəlbəcəyə, Zəngəzura, bütövlükdə işğal olunmuş torpaqlarımıza dönəcəyimiz günü həsrətlə gözləyirik. Hələ də uşaqlıq illərimizin xatirələrinə qayıtmaq arzusu ilə yaşayırıq. Allah o günü görmək qismətini bizdən almasın!

Həmin tədbir zamanı onlayn konfrans iştirakçılarını, etiraf edirəm ki, dilim topuq çala-çala salamlayıb çıxışına belə başladım:

"Öncədən təəssüf hissi ilə qeyd edirəm ki, bugünkü onlayn görüş zamanı nəzərdə tutulan mövzu ətrafında heç də ətraflı söz açmaq imkanımız olmayacaq. Çünki Ermənistanın növbəti təxribatının ölkəmizdə yaratdığı gərgin emosional-psixoloji vəziyyət, sərhəddə verdiyimiz şəhidlər bizi, istər-istəməz, mövzudan bir qədər kənara çıxmağa vadar edəcək.

İyulun 12-dən etibarən Azərbaycan və Ermənistan sərhədinin Tovuz istiqamətində düşmən ölkənin hərbi təxribatı nəticəsində başlayan şiddətli döyüşlər hər birimizin psixologiyasına mənfi təsir edib. İşğalçı Ermənistan ordusunun Tovuzun Ağdam kəndi istiqamətində dövlətlərarası məlum sərhədləri pozaraq ölkəmizə yönəli növbəti silahlı təcavüzünün – təxribat xarakterli hücumlarının qarşısı rəşadətli hərbi texnikalarımız tərəfindən qətiyyətlə alınsa, düşmənin ağır hərbi texnikaları, istehkamları, müdafiə qurğuları ordumuz tərəfindən darmadağın edilsə də, bir məsələdə qəti əminik: bu hadisələr zamanı itkilərimiz bizi sarsıtmadı, Vətən uğrunda canını fəda etmiş,

ağır döyüşlərdə igidcəsinə iştirak etmiş general-mayor Polad Həşimovla bərabər bir neçə yüksəkrütbəli zabit və sırası əsgərimiz qəhrəmancasına torpaqlarımızın toxunulmazlığı uğrunda şəhid olublar. General Polad Həşimovun döyüş əməliyyatları zamanı şəhid olması, Azərbaycanın yüksək rütbəli zabitlərinin əsgərlərlə birgə ön cəbhədə, birbaşa döyüşlərdə iştirak etməsi, vətən şərhədlərini öz qanları hesabına qorumaları böyük hərbi rəşadət və qəhrəmanlıq nümunəsi sayılır. Müqəddəs şəhidlərimizi bir daha geri qaytara bilməyəcəyimizi düşünəndə düşməne nifrətimiz daha da artır.

Onu da bildirim ki, Ermənistan tərəfdən Azərbaycanın Tovuz rayonu istiqamətində açılan ağır artilleriya atəşləri nəticəsində Ağdam kəndinin sakini, 76 yaşlı mülki vətəndaşımız Əziz İzzət oğlu Əzizov həlak oldu. Dinc, mülki əhalinin ağır silahlardan atəşə tutulmasını, qocaların, qadınların, uşaqların qətlə yetirilməsini erməni faşizminin ənənəvi əclaflığı kimi qəbul edirik. Bu döyüşlər göstərir ki, Azərbaycan Ordusu ölkə sərhədlərini qorumağa, düşməne layiqli cavab verməyə daim hazır və ona qadirdir.

Hadisələr göstərdi ki, qatı düşmən hər zaman olduğu kimi, çox hiyləgər və məkrli siyasət aparır. Ermənilər dəfələrlə belə təxribatlara əl atmaqla ölkəmizdə həyata keçirilən global və milli tədbirləri, dəyərləli layihələri arxa plana keçirmək istəyirlər. Lakin onlar yaxşı bilir ki, xalqımızın və dövlətimizin vəhdəti əbədidir! Bu birliyi elə bu günlərdə də gördük, istər qəhrəman şəhidlərimizin dəfn mərasimlərində, istərsə də Bakıda "Qarabağa azadlıq!" şüarı altında keçirilən mitinq-yürüşdə. Bununla belə, təəssüflər olsun, bir qrup şəxs vətənpərvərlərin ozamankı məlum gecə yürüşündən başqa məqsədlər üçün yararlanmağa çalışdı. Aksiya iştirakçılarının əksəriyyəti polislərin dağılma tələbinə əməl edərək evlərinə getdiyi hal-

da, kiçik bir qrup rəsmi qurumların çağırışına məhəl qoymadı. Orduya dəstək mitinqinin mahiyyətindən uzaqlaşan bir qrup tərribatçı Milli Məclisin binasına qeyri-qanuni yolla daxil oldu, içəridəki avadanlığa zərər vurdu. O zaman hər kəs xatırlayır ki, həmin tərribatçılar tərəfindən jurnalistlərə qarşı zorakılıq halları da baş verdi. Onlar vətənpərvərlik, orduya və dövlətə dəstək aksiyasının istiqamətini dəyişməyə cəhd etsələr də, geniş kütlə "Prezident İlham Əliyev", "Ali Baş Komandan, əmrinə müntəzirik", "Milli Orduya dəstəyik!" şüarlarını səsləndirdi.

O günlərdə Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyi və Müdafiə Nazirliyi ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr dövlətlərini, BMT-ni, Avropa Birliyini və aidiyyəti üzrə digər beynəlxalq təşkilatları Ermənistanın kobud şəkildə atəşkəsi pozması, mülki Azərbaycan əhalisini ağır silahlardan atəşə məruz qoyması ilə bağlı məlumatlandırsa da, bu təcavüzkar dövlətə qarşı heç bir ciddi əməli ölçü götürülmədi, beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən siyasi təzyiqlər edilmədi. Halbuki adıçəkilən beynəlxalq təşkilatlar Ermənistanı dərhal atəşkəs rejiminə əməl etməyə çağırmalı, düşmənin hərbi bölmələrinin dinc əhalini hədəfə götürməsinə vaxtında reaksiya verməli və bunu ciddi qınamalı idi. Hər dəfəki kimi, yenə də ikili standartlardan Azərbaycan zərər gördü.

O məlum yürüş gecəsi gəncləri tərribata sürükləyənlər də vardı: minlərlə insan paytaxtımızın müxtəlif ərazilərindən yürüş edərək "Qarabağ!", "Orduya dəstək!", "Ali Baş Komandan, silah ver bizə!", "İrəli, irəli, Azərbaycan əsgəri!", "Şəhidlər ölməz, vətən bölünməz!" şüarlarını səsləndirir, Azərbaycan Ordusuna, onun Ali Baş Komandanına və dövlətə dəstəyini ifadə edirdi. Dəstək aksiyaları paytaxt Bakıda, Xırdalanda, Sumqayıtda və ölkəmizin digər bölgələrində də keçiri-

lirdi. Bu onu göstərirdi ki, Azərbaycan xalqı dövlət başçısının siyasətini bütünlüklə dəstəkləyir, xalq-ordu vəhdətini möhkəmləndirərək cəmiyyətdə işğalçı düşməinə qarşı döyüş ruhunu daim yüksək saxlayır.

Bu ilin əvvəllərindən etibarən koronavirus pandemiyasının dünyanı cənginə aldığı bir vaxtda özgə ərazilərinə təcavüz edən Ermənistan öz layiqli cəzasını aldı. Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında ordu birləşmələrimiz növbəti dəfə 2016-cı il Aprel döyüşlərini, 2018-ci il Naxçıvan zəfərini ermənilərə xatırlatdı, yağlı düşməinə layiqli cavab verildi. Azərbaycan güclü dövlətdir, əldə olunmuş təhlükəsizlik, əmin-amanlıq, sabitlik, inkişaf və sosial rifah, dövlət müstəqilliyi dövrümüzün ən böyük nailiyyəti hesab olunur. Biz xalqımızın əyilməz iradəsi, uzun illərin əziyyəti və zəhməti, şəhidlərimizin qanı bahasına qazandığımız uğurları hər vəchlə qorumalı, inkişaf etdirməli və istənilən pozuculuğa qarşı vətəndaş mövqeyimizi nümayiş etdirməliyik.

Bəli, bu günlərdə, təəssüf ki, eyni vaxtda iki cəbhədə döyüşməyə məcburuq. COVID-19 pandemiyası gözəgörməz, ermənilər isə çirkin siyasətli, fürsətbazdırlar. Konfransımızın belə bir şəraitdə keçdiyini nəzərə alsaq, məsələyə bir qədər uzaqdan başlamağa məcbur olduğum üçün iştirakçılardan üzr diləyirəm.

Əslində pandemiya dövründə insanların bir-birindən təcrid olunması, sevdikləri işlərdən uzaq düşməsi psixoloji təsirsiz ötürür. Ruh düşkünlüyü, açığı deyək, bekarçılığın yaratdığı stress cəmiyyətdə mənfi ovqatın fəallaşmasına səbəb olur. Buna görə də yaranmış vəziyyətdə mənəvi tərəfləri düşünmək daha vacibdir. İstər telekanallar, istərsə də mətbuat vasitələri, o cümlədən, internet və müxtəlif sosial şəbəkələr əhalidə ruh yüksəkliyini qoruyub saxlamağa xidmət etməlidir.

Qeyri-hökumət təşkilatları və digər ictimai birliklər cəmiyyətin mənəvi tarazlığını tənzimləyən orqanlarla, təşkilatlarla birgə ideoloji-mənəvi sahələrdə fəaliyyətlərini yüksək psixoloji hazırlıqla həyata keçirməlidirlər. Bir sözlə, keçirilən yığıncaqlar, konfranslar daha çox insan amilinə hesablanmalıdır. Bu məsələ öz əksini hətta gündəlik, aylıq və illik iş planlarında da tapmalıdır.

"Zəka İşığında" Milli Dəyərlərin Təbliğinə Yardım İctimai Birliyi dövlətimizin sosial-mədəni siyasətini dəstəkləyərək, mütəmadi olaraq Azərbaycan ailə dəyərlərinin, milli-mənəvi məsələlərin tanıtımı və təbliği istiqamətində layihələr həyata keçirir. Təşkilat mütəmadi olaraq milli ailə modellərinin təhlili məqsədilə kütləvi araşdırmalar, elmi-sosioloji təhlillər də aparır.

2019-cu ildə "Modern Azərbaycan ailə modelinin təbliği istiqamətində maarifləndirmə tədbirlərinin təşkili" layihəsi çərçivəsində "Modern Azərbaycan ailə modeli" elmi-kütləvi toplusunda, bundan sonra hazırda təklif etdiyimiz "İtkin düşmüş şəxslərin, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin üzvlərinə psixoloji-mənəvi dəstək tədbirlərinin təşkili" adlı yeni layihə çərçivəsində nəşri nəzərdə tutulmuş topluda vətəndaş-cəmiyyət məsələlərinin psixo-sosial tərəfləri də təhlilə cəlb olunur.

Təşkilat olaraq hər zaman ənənəvi metodlarla yanaşı, innovativ üsullardan da yararlanmağa çalışırıq. Görüşlər, tanıtım mərasimləri ilə bərabər, kitabların, elmi-kütləvi toplusların nəşri, onların təqdimatları və paylanması, eyni zamanda, virtual aləmdə, sosial şəbəkələrdə, internet saytlarında, elektron kitabxanalarda nəşrlərimizin elektron variantlarını yaymağa hər vaxt üstünlük vermişik. Milli ailə adətlərimiz, etnik ənənələrimiz, xalqımızın milli-mental dəyərləri pandemiya

dövründə insanlarımıza necə kömək edə bilər? Bu yöndə insanlara psixoloji, mənəvi kömək etməyə çalışmışıq və bundan sonra da o mövzularda layihələrimizi davam etdirmək fikrindəyik.

İctimai təşkilatlar postpandemiya dövründə və ümumiyyətlə, pandemiyanın gözlənilən ikinci və yaxud üçüncü mərhələsində koronavirusla mübarizə aparmaq üçün mütləq ən yeni innovativ metodlardan, informasiya texnologiyalarından bəhrələnməli, yeni üsullarla maarifləndirmə, təbliğat işləri aparmalı, bu problemin həllində vətəndaşlarımıza və cəmiyyətimizə kömək etməlidir. Vətəndaş cəmiyyəti olaraq bizlər işimizi müxtəlif istiqamətdə qurmalıyıq. Fikir versək görürük ki, bütün dünyada belədir: ictimai təşkilatlar innovativ təkliflər, fərqli metodlarla çıxış edirlər. İctimai təsisatların və vətəndaş cəmiyyətinin ortaya çıxan hansısa problemin həllində, hər hansı bir məsələnin cəmiyyətin böyük bir hissəsinə çatdırılmasında rolu müəyyənleşməlidir. Bu baxımdan da COVID-19 virusuna yoluxmuş xəstələrlə bağlı ictimai qurumların vəzifələri, görcəkləri işlər aydınlaşdırılmalıdır.

Yoluxmuş vətəndaşın xəstəliyini hansı dərəcədə keçirdiyi səhiyyə təşkilatları ilə birlikdə dəqiq müəyyənleşdirilməlidir ki, o cür insanların cəmiyyətə yenidən inteqrasiyası asanlaşsın. Koronavirus xəstələrinə psixoloji yardımların göstərilməsi, eyni zamanda, onlara öz sağlamlıqlarını sona qədər bərpa etmələri və istehsalata, cəmiyyətə, yaxud köhnə iş yerlərinə qayıtmalarına kömək etmək indi daha zəruridir. Bu baxımdan ictimai təsisatların, vətəndaş cəmiyyəti qurumlarının və QHT-lərin üzərinə çox böyük məsuliyyət düşür. Sözsüz, belə mürəkkəb dövrdə biz QHT-lər öz üzərimizə düşən ictimai vəzifələri layiqincə yerinə yetirməliyik”.

QARABAĞ–KƏLBƏCƏR NİSGİLİ, MÜQƏDDƏS MƏZARIN DA ƏSİR DÜŞDÜ, ANACAN

Kəlbəcər! Bu söz hər dəfə dilimə gələndə, bu kəlmə hər dəfə qulağıma çatanda içimdən gizilti keçir, məni soyuq tər basır. Çünki qoynunda dünyaya göz açdığım, Yer üzünün cənnət guşəsi saydığım bu ulu torpaq uzun illərdir əsirlikdədir. Axı mən də burada dünyaya göz açmışam. Atanam, baba-nənəm, bacı-qardaşlarım, mənə doğma olan insanlar da bu ulu torpaqda doğulmuşuq. Gözündən öpdüyümüz, gecə-gündüz sevə-sevə vəsf etdiyimiz bulaqlarımızın gözündən indi nankor ermənilər su içir.

Kəlbəcər – 1936 kvadrat kilometrlik ərazisi olan bu gözəllik səltənəti canlı təbiət muzeyidir. Muzey deyirəm, qoy rəhmətlik Şamil Əsgərovun narahat ruhu şad olsun, uzun illər ərzində onun gərgin əməyi, böyük fədakarlığı hesabına yaradılan, Yer üzündə taybərəbəri olmayan unikal eksponatlara malik rayonumuzun tarix-di-yarşünashlıq muzeyi yada düşür. Bu muzeyi görənlər qədim Kəlbəcərin dünəninə heyrətlərini gizlədə bilmirdilər. Sözsüz, Kəlbəcərin hər qaya parçası bir tarixdir. Burada əlinlə toxunduğun, gözünlə gördüyün hər nə varsa, qiyməti bilinməyən bir sərvətdir. Havası, suyu, çölü-çəmənini, çiçəkləri can dərmanıdır.

Hələ qədim dövrdə Kəlbəcərə gəlmiş bir səyyah bu yeri "əbədi dirilik ocağı" adlandırır. Amma indi bu dirilik ocağı əsarət altındadır. Rus-sovet ordusunun köməyi ilə erməni qəsbkarları 1993-cü il aprelin 2-də çoxdan həsrətində olduqları Kəlbəcərə hücum edərək insanların illər uzununu qurub-yaratdıqlarını tar-mar etdilər, o yerləri viran qoydular, qız-gəlinlərin ismətinə əl uzatdılar, həlak olmuş ər oğulların barmaqlarını kəsərək nişan üzüklerini çıxartdılar. Erməni barbarları tərəfindən Kəlbəcərin təbii sərvətləri talandı, yeri, göyü odlara qalandı.

Yaxşı xatırlayıram: bir kəlbəcərli qadın-ana köçkünlük dövrü ah-nalə çəkib deyirdi: "Üç nişanlı qızıma tutduğum cer-cehiz tavana dəyirdi. Bir çöp belə götürmədən Kəlbəcəri tərک etdik, köçkün olduq..." (*"Kəlbəcərin saz qalası". Bakı, "Azərnaşr", 2013, s.16*).

"Köçkün" – necə də ürəkəğrıdan, ürəkdağlayan sözdür bu söz. İnsan da öz Vətəninə köçkün olarmı? Öz doğma ölkəsində vətənsiz olarmı?

Allahım, kərəminə şükür, Sən niyə bunları vətənsəvər insanlara rəva görürsən axı, niyə?.. Mən niyə qəlbim qan ağlaya-ağlaya, gözlərimdə yaş göynəyə-göynəyə Kəlbəcəri vəsf etməkdən doymuram? Çünki vaxtilə Kəlbəcərin – ana yurdun qədrini bilməmişik. Təkcə Kəlbəcərinmi? Xeyr, bütövlükdə düşməni tapdağında inləyən Zəngəzurun, Qarabağın və başqa itirilən qədim Azərbaycan torpaqlarının qədir-qiyətini bilməmişik. Mən bu gün də namusu düşməni əlinə keçməsin deyə özünü qayalardan atan qeyrətli Kəlbəcər qız-gəlinlərinin, ana-bacılarının səsini, harayını eşidirəm. Belə vaxtlarda yadıma əsatirlərdən, nağıllardan, əfsanələrdən gələn, düşməni əlinə keçməsin deyə Tanrıya üz tutan, daşa, qayaya çevrilməsini diləyən qızlarımız, gəlinlərimiz düşür. O əyilməz qayalar, daşlar səltənətini dindirən, nələr danışmaz!..

Amansız ayrılığın bu qədər uzun və üzüntülü, bunca cəhənnəm olduğunu kim bilərdi? Ana bətnində köçkün düşən varlıqlar, təzəcə ayaq tutub gəzişən fidanlar indi artıq bir igid ömrü yaşayıblar...

Bu həsrəti, bu ağrını yazmağa qələmimin gücü çatacaqmı? Bəzən korun-korun alışıb yanan, az qala tüstüsü tərəsindən çıxan bu yazıq qəm yuvası ürəyimlə baş-başa qalanda ağ göyərçinə dönüb Kəlbəcəre uçmaq, o yerləri görüb, hər hansı bir daşına baş qoyub uyumaq istəyirəm.

Qayğısız uşaqlıq çağlarımda mənə söylədiklərini, anamın ölmündən sonra başımıza gələnləri qəlbimdə ona danışmağa başlayıram: "Ruhuna qurban, anacan! Yadındamı şəhər orta məktəbinin I sinfində oxuduğum günlər? Bu, sənə necə də qol-qanad vermiş-

di. Mehriban, isti əllərinlə uzun şövə saçlarıma sıǵal çəkir, mənə əzizləyib deyirdin: "Əziz balam, umud qalam, hələ uşaqsan, böyüyəndə görəcəksən ki, bu qoca dünya haqsızlıqla, ədalətsizliklə, yalanlarla doludur. Deyirlər, oǵlanlar öc olur, çox vaxt söz eşitmir. Odur ki, bütün ümidlərim sənədir, oxu, öyrən, kitabsız günün olmasın. Eh, sənənlə baǵlı o qədər arzularım var, mənəim balam, kaş Allah mənə ömür versin ki, sənəin gülən, sevinən gözlərini görüm, arzum yerinə yetsin – hüquqşünas olub haqqın, ədalətin keşiyində durasan, insanların hayına, harayına çatasan. Ancaq bunu şərt kimi qəbul et ki, heç vaxt, heç bir şəraitdə haqqı nahaqa qurban verməyəcəksən, ədalətsizliyə qarşı usanmadan, yorulmadan mübarizə aparacaqsan – bu həqiqət yolunda dönməz olacaqsan..."

Bəli, bu, anamın saǵlığında mənə söylədikləri idi. İndi ürəyimdən keçənləri ona demək istəyirəm: anacan, elə sənəin dediyin kimi etdim, orta məktəbdə söylə oxudum, heç kimdən geri qalmadım. Amma sənəin arzu etdiyən kimi hüquqşünas ola bilmədim. Buna görə mənə baǵışla, ana! Hüquqşünas olmasam da, səndən sonra bir qardaşımın hüquqşünas olmasına nail oldum, arzunu yerinə yetirdim. Bütün varlığımın ona dayaq oldum, ali savad alıb bacarıqlı hüquqşünas olması üçün əlimdən gələni əsirgəmədim.

Anacan, dünyadan narahat getdin, ev-eşiyin, bacı-qardaşlarımın ağır yükü zərif çiyinlərimə düşdü. Gecələr yatmayıb, səhərə kimi ay işığında əkin sahəmizi suvarıb, səhər alaqranlıqda, yuxulu-yuxulu bacı-qardaşlarımın yeməyini hazırlayıb sonra məktəbə gedirdim.

Çox sevdiyim Sürəyya müəllimə bir gün parta arxasında narahat olduğumu, düşüncələrə daldığımı görüb səbəbini soruşanda, yaxınlaşib xəlvəti bildirdim ki, səhər tezdən xəmir yoǵurmuşam, artıq gəlmiş olar. Sürəyya müəllimənin tutulduğunu gördüm. Məni dərhal evə göndərdi. Hər gün ocaq qalayıb, sac asıb yuxa-çörək bişirirdim. Çörəyi gah yandırırırdım, gah çiy qalırdı, gah da bacarmayıb əllərimi yandırırırdım, bəzən buna dözməyərək hirsimdən oturub hönkür-hönkür ağlayırdım. Dərslərimi hazırlamağa həvəsim olsa da, oxuyub-öyrənməyə gücüm, taqətim qalmırdı.

Müqəddəs ruhun şad olsun deyə min cür əzaba sinə gərdim. Sanki özün bilirsənmiş kimi məni bu vəfasız dünyanın ümidinə qoyub getdin – bizdən əbədilik uzaqlaşdın.

Kaş görəydin ki, o vaxt sənin yoxluğunu hiss edən sonbeşiyin, 3 yaşlı Əlirza dil qəfəsə qoymayıb elə hey səni istəyirdi, gözünün yaşını sel kimi axıdırdı səndən ötrü. İsti qoynunu əvəz edəcək bir yer varmı, anacan? Sənin iyini almadan uyuya bilmirdi zavallı qardaşım. Onu heç cür ovundura bilmirdim mən biçarə. Nələc qalıb ağlaya-ağlaya sənin paltarlarını onun yastığının üstünə düzürdüm ki, bəlkə nəfəsini, iyini, ətrini o paltarlardan alıb birtəhər yuxuya getsin. Üzünü paltarlarına söykəyib sonra yuxuya gedirdi. Ay Allah, bu mənzərə mənim yumruq boyda balaca ürəyimə çalın-çarpaz dağ çəkirdi.

Yoxluğunla heç cür barışa bilmirdim. Axı sən bizi çox erkən, ömrünün gənc yaşlarında tərək etdin. Yolunu çox gözlədim. Qayıdacağına ümid edirdim. Ona görə gecələr evimizin qapısını da açıq qoyurdum ki, bəlkə gələrsən, axı sən bizsiz dözməzdin. Gözüm yollarda, qulağım səsdə idi. Sonda ümidim heçə endi. Özüm 7 yaşında ikən bacı-qardaşlarıma ana oldum. Amma gücüm çatmırdı. Kirpiklərimlə od götürürdüm, ana! Axı mənim özümə də ana qayğısı, ana nəvazişi lazım idi! Hərərətli ana qayğısına, ana nəvazişinə möhtac idim. Əllərinin sığınağına ehtiyacım vardı. Sən isə bir də geri qayıtmadın. 7 yaşında ikən ağır yükün altına girib, elə bil, 100 yaşlı bir insana çevrildim. Belə acı taleyi Tanrı heç bir bəndəsinə qismət eləməsin, anacan! Necə qıydın bizə, necə? Bizi gözüyaşlı, həm də taleyin ümidinə qoyub getdin. Ruhuna fəda, anacan! Az keçmədi, göylərimizi qara buludlar aldı, isti yuvamıza su calandı. Namərd ermənilər doğma yurdumuza – Qarabağımıza göz dikdi.

Anacan, səni itirdikdən sonra başımıza çox müsibətlər, çox bəlalar gəldi. Səndən aldığımız ağır itki yarası sağalmamış (ana itkisinin yarası sağalarmı?) qızıldan qiymətli torpaqlarımız yağı tərəfindən işğal olundu, dərdimizin üstünə ağır dərd yükləndi. Müqəddəs məzarın da əsir düşdü. Bu, qəlbimizə çalın-çarpaz dağ çəkdi,

öz yurdumuzda köçkünə çevrildik. Dözülməz əzab-əziyyətlərlə yükləndik. Köçkünlük şəraitinə dözməyən qızın Filyar qərbləkdə ömrünün bahar çağında – 27 yaşında bu vəfasız dünyaya "əlvida" dedi. Şamaxıdakı "Qəriblər" qəbiristanlığında torpağa tapşırıdığını onu. Qismətimizə "Qəriblər paytaxtı"na sığınmaq düşdü, anacan! Amma burada da üzümüzə cənnət qapısı açılmadı. Bacım Zəminəyə çox yerdən elçi gəldi, istəmədi, dedi, mən arzu etmişəm ki, Kəlbəcərdəki evimizin qapısından "Vağzal" səsinin sədaları altında gəlin köçüm. Lakin səni əvəz edə bilmədim, anacan. Zəminə 18 yaşında əməliyyat edildi, həkim onun ailə qura biləcəyini, lakin heç vaxt övlad sahibi olmayacağını bildirdi. Kaş ki, qulaqlarım kar olaydı, eşitməyəydim bu sözü.

Kibrit çöpünə də möhtac olduq. Vətəndə vətənsiz, evsiz-eşik-siz vəziyyətə düşdük. Amma ruhdan düşmədim. Sənin arzularını gerçəkləşdirmək üçün özümdə güc-qüvvə topladım. Həm ali təhsil almağı qarşıma məqsəd qoydum, həm də ailəni dolandırmaq üçün hər işin qulpundan yapışdım. Gecə yatmadım, gündüz dincəlmədim. Sonra da sevildim – qapımızı elçilər döydü. Özü də yaxşı yerlərdən. Di gəl ki, hamısına rədd cavabı verdim. Ruhuna and içib, sənə verdiyim sözə əməl etmək üçün Ulu Tanrıya yalvardım ki, bacı-qardaşlarımın əlini çörəyə çatdırmayınca sevgi qapılarını üzümə bağlasın. Düşünürdüm ki, birdən sevgimi öz ailəmə verərəm, bacı-qardaşlarımı ikinci dəfə ana sevgisindən məhrum edərdəm. Söz verib ruhuna bir daha and içdim ki, bu çətin yolda, lazım gəlsə, həyatımı da qurban verməkdən çəkinmərdəm. Vədimə xilaf çıxmadım. Anacan, fədakarlıq göstərdim, çox çətinlikləri dəf etdim, özüm hüquqşünas olmasam da, qardaşım Qələndərin bu peşəyə sahib olması üçün, necə deyərlər, dəridən-qabıqdan çıxdım, axır ki, istədiyimə çatdım. Mən yalnız iş istəmək üçün müraciət edərkən belə ağır vaxtda dərdlərimin harayını ürək ağrısı ilə qəbul edən Azərbaycanın qeyrətli oğullarından həmyerlim biri onun təhsil haqqının ödənilməsinə öz üzərinə götürdü. Onu AMEA-nın Fəlsəfə və Siyasi Tədqiqatlar İnstitutuna işə düzəldib, həkim qızla da evləndirdim.

Üç yaşında qoyub getdiyin oğlun Əlirza da ali savad aldı, texnik-mühəndis vəzifəsinə götürülmüşdü. Artıq şöbə rəisidir. Onu da bu yaxınlarda evləndirməyə hazırlaşırım. Ruhun onlara duaçı olsun, anacan!

(<https://www.kalbajar.com/post/saralm%C4%B1%C5%9F-pa-y%C4%B1z-yarpaqlar%C4%B1d%C4%B1r-yazd%C4%B1qlar%C4%B1m>)

Özüm də, Allaha şükür, həm əyani ali təhsil aldım, həm də işləyib bacı-qardaşlarıma dayaq durdum. 7 nəfərdən ibarət ailənin firavan yaşamasına çalışdım. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının doktoranturasını bitirərək filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Prezident təqaüdcüsüyəm. Son illər ölkə başçısının jurnalistlərə, media nümayəndələrinə göstərdiyi diqqət və qayğı dövlətimizin yaradıcı insanlara nə qədər həssas yanaşdığını göstərir. 2017-ci ildən media nümayəndələri üçün tikilən üçüncü yeni bina Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin jurnalistlərə birbaşa qayğısının əyani təzahürüdür.

Milli mənafə və dövlətçilik mövqeyində dəyərli kitablar, yazılar yazdığım üçün bir çox imkansız jurnalistlər kimi, gənc qələm adamı olaraq media nümayəndələri üçün tikilən həmin binada, qismət olarsa, mənim də mənzillə təmin olunmağıma şərait yaradılacaqdı. Odur ki, bizdən yana narahat olan, sızım-sızım sızlayan, göyür-göyür göynəyən ruhun şad olsun, ana. Səni o dağların qoynunda gözü yolda qoyduğumuz üçün bizi bağışla, bağışla bizi, ana!..

Göyçədə Aşıq Ələsgərin, Şuşada Vaqifin, Cəbrayılada Dirili Qurbaninin ruhları qan ağlamırmı? Yaşadıqları dövrün canlı tarixi sayılan bu insanların ruhları bizi qınamazmı? İndi o yerlər gedərgəlməz olub. O torpaqlarda doğulub boya-başa çatanların ürəkləri dərddən şişib. Az qalıb, fəqət!

Elə bil ki, Dədə Şəmşirin ruhu Səməd Vurğunu, Məmməd Arazı, Zəlimxan Yaqubu, Bəhmən Vətənoğlunu, Ənvər Rzanı, Sücaəti... bu dünyada olub-olmayanları haraylayırdı.

Dədə Şəmşir, ruhun küsüb, inciyib,
Yalqız qaldın qucağında dağların.
Neçə ildir ayrı düşüb qalmışam,
Vurğun könlüm sorağında dağların.

Gündən-günə ümidimiz qırıldı,
Körpələrin kövrək bağı yarıldı.
Qız-gəlinlər süngülərə sarıldı,
Qovrulduklar ocağında dağların.

Gəndən baxıb xəyallara dalmışam,
Əli bağı, qolu bağı qalmışam.
Talanmışam, sinədağı qalmışam,
Bu günündə, bu çağında dağların.

Bu dərdlərə baş əyibdir Cəmilə,
Gözlər dolu, kirpikləri nəm ilə.
Ömrü keçdi kədər ilə, qəm ilə,
Boranında, sazağında dağların.

Ruhlar əsir olduqlarını duysalar da, susurdular. Hanı el-oba, hanı elat, hanı qoyun-quzu mələşməsi, dəvə zıncırovlarının səsi? Deməli, el-elat olmasa, kəlbəcərlilər yurd yerində ocaq çatmasa, işıq yandırmasa, torpağın gözəlliyi, bərəkəti qayıtmayacaq...

Təkcə Dədə Şəmşirin yox, həm də Kəlbəcərin bütün oğul və qızlarının, ata və analarının ruhu da bizi qınayacaq: Ay etibarsızlar, ay... Heç insan da anasını darda qoyarmı?!

7 sentyabr 2020

ERMƏNİ VANDALLARI TƏRƏFİNDƏN GİROV GÖTÜRÜLMÜŞ AĞCA NƏNƏ VƏ QIZI GÜLLÜNÜN QARACA DƏRDİ

"İtkin düşmüş şəxslərin, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin üzvlərinə psixoloji-mənəvi dəstək tədbirlərinin təşkili" ikiaylıq layihə çərçivəsində elmi-kütləvi kitabçanın materialları çapa hazırlananda layihə rəhbəri, eyni zamanda tərtibçi olaraq nəşrə mən də məqalə hazırlamalı idim. Layihə çərçivəsində başladığımız işlər, eləcə də bu mövzuda məqalələr hazırladıqca uşaqlıqdan ta indiyəcən, uzun müddət çalışdığım jurnalist fəaliyyətim zamanı qarşılaşdığım ürəkdağlayan hadisələri xatırladım. Yaman kövrəldim, özüm də əslən Kəlbəcərdən məcburi köçkün olduğumdan istər-istəməz gözlərimdən acı yaşlar axmağa başladı. İtirdiyimiz torpaqlar, şəhidlərimiz, qaçqın və köçkünlərin acı taleyi, Qarabağ dərdi...

İndilərdə isə Ali Baş Komandan İlham Əliyevin siyasi iradəsi və igid hərbçilərimizin dağ-dağ, kənd-kənd, rayon-rayon öz qanları-canları hesabına geri qaytardıqları, düşmən tapdağı altında 30 il inləmiş 20 faiz torpağımızın sevinci, sözsüz ki, acılarımızın çoxunu bizlərə unutturmaqdadır. Fəqət tariximizi unutsaq, yenidən düşmənlərlə üz bəsurət qalmalı olacağıq deyər bu qeydlərimi yazıya alıb 55 milyonluq dünya azərbaycanlılarına ünvanlayıram...

O zamanlar jurnalist fəaliyyətimə yenicə başlamışdım. Həvəslə çalışdığım qəzet redaksiyası tərəfindən Şəki rayonuna ezamiyyətə göndərilmişdim. Məqsədim orada məskunlaşmış qaçqın və məcburi köçkünlərlə bağlı araşdırma aparmaq idi. İcra hakimiyyətində məsul nümayəndələrdən Şöhrət Musayev adlı çox hörmətli biri Şəki İpəkçilik Kombinatında məcburi köçkün kimi məskunlaşmış, vaxtilə ermənilərə əsir düşmüş, əslən Kəlbəcər rayonundan olan yaşlı

məcburi köçkün Ağca Qasım qızı Nəcəfovanın ailəsi ilə bağlı məlumat verdi. Bildirdi ki, Kəlbəcər rayonu işğal olunarkən Ağca nənə və qızı Güllü erməni vandalları tərəfindən əsir götürülür. Əsirlikdə onlara olmazın işgəncələr verilir, başlarına min cür müsibət gətirilir. Şöhrət müəllim olduqca emosional bir şəkildə onu da əlavə etdi ki, ailəyə neçə dəfə icra hakimiyyəti tərəfindən maddi pul və ərzaq yardımı təklif olunubmuş, onlar isə bundan qəti şəkildə imtina ediblər. Əsl həqiqətdə isə onlar bu yardıma möhtac idilər, ağır vəziyyətdə yaşayırdılar. Hətta ermənilərin onlara sözlə ifadə olunmayacaq şəkildə verdiyi işgəncələrin çoxunu danırdılar. Şöhrət müəllimin bu ailə haqqında danışdıqları məni o zaman möhkəm kövrəltmə də, həm də sevindirdi. Sevindirdi ona görə ki, bizim qadınlarımız həmişə qeyrət timsalımız olub, zəif olmayıblar...

O vaxt Ağca nənənin ailəsinə baş çəkdim. Rayonun işğalı zamanı Ağca nənə qızı Güllü ilə birgə erməni işğalçıları tərəfindən əsir götürüldükdən sonra köçkünlük həyatı yaşayan digər qızı ailə qurmaqdan imtina edibmiş. Əsirlikdə olan ana-bacısının yolunu gözləməkdən gözüünün kökü saralmışdı. Söhbət əsnasında məni onlara bağlayan sanki nəşə başqa bir hiss, isti duyğu çəkdiyini hiss edirdim. Zənnim məni yanıltmamışdı. Ağca nənənin şirin – mənə doğma olan ləhcəsindən onun Kəlbəcərin Milli kəndindən (hətta anamla qohumluq əlaqəsi varmış) olduğunu da bildim, ürəyim daha da parçalandı. Əvvəl Güllü, ondan 9 ay sonra isə anası Ağca nənə əsirlikdən geri dönmüşdü. Əsir qaldıqları dövrdə başlarına gətirilən müsibətlər barədə danışan zaman min kərə ölüb dirilir, hətta işgəncələrin çoxunu məndən də gizlədirdilər.

Onlar bir müddət sonra qərara gələrək qohumlarının məskunlaşdığı Gəncə şəhərinə köçdülər. Bundan sonra bir müddət bu ailə ilə əlaqələrim itdi. Lakin hazırkı layihə ilə bağlı rayon icra hakimiyyəti vasitəsilə telefon nömrələrini əldə edərək əlaqə saxladım. Telli bildirdi ki, yazıq anası ilə bacısı Güllü əsirlikdə aldıkları cismani və mənəvi yaralar, çəkdiqləri müsibətlər üzündən ruhən sarsılmışdılar, yaşamaq deyil, sanki cismani sürünürdülər. Bu yerdə Tellingin öz dilindən başlarına gələnləri dinləyəək:

"2001-ci il idi, mən həmin gün evdə deyildim, məlum acılar üzündən susqun qalan bacım Güllü günlərin birində anamı evdə qoyub bazara gedir və bu onun son gedişi olur. Hüquq-mühafizə orqanları bu işə qarışsa da, onun nə ölüsü, nə də dirisi tapılır. Dəfələrlə Xoşqədəm xanımın "Səni axtarıram" verilişinə üz tutub axtarışa versəm də, heç bir nəticəsi olmadı. Taleyimlə bərişib heç vaxt ailə qurmaq barədə düşünmədim, lakin qohum-tanışlardan çox deyən oldu ki, anama, heç olmasa, bir varis bəxş edim. Mənimki əvvəldən gətirmədi heç. Rusiyada tüfeyli həyat sürmüş bir həmkəndlilə 2005-ci ildə ailə həyatı qurdum. Lakin bu dəfə də xoşbəxtlik üzümə gülmədi. Ailə qurduğum şəxs hər gün evə sərxoş vəziyyətdə gəlir, yaşlı anama göz dağı verirdi. Ana-bacıma vaxtilə ermənilərin verdiyi işgəncələrə indi sanki mən həyat yoldaşım tərəfindən məruz qalırdım. Günümü göy əsgiyə döndərdi. Çalışırdım ki, dözümlü, çünki bizim milli dəyərlərimizə görə, ailə həyatı ömürlük olmalıdır. Lakin dözümləsi mümkün deyildi. 2011-ci ildə ayrılaraq ahıl və xəstə anama xidmət etməyə başladım. 2017-də anam da Kəlbəcər dərdi ilə dünyasını dəyişdi, hazırda tənhayam..."

Mən dolanışığı barədə sual verəndə o kövrələrək bildirdi ki, anam və bacım erməniyə girov düşdü, böyük acılar içərisində üzüldük, bundan betər yaranın acısını isə məcburi köçkün kimi aldığım yemək xərcinin 2017-ci ildə Milli kənd icra nümayəndəsi tərəfindən kəsildiyi gündən yaşayıram. Məsələyə aydınlıq gətirmək üçün kənd icra nümayəndəsi ilə telefon əlaqəsi saxladım. O mənə "Nazirlər Kabinetinin qərarına görə məcburi köçkün xanım yerli vətəndaşla ailə qurub boşandıqda belə dövlət tərəfindən məcburi köçkünlüyə görə verilən yemək xərcindən məhrum olunur" dedi.

Bu da bizim bəzi aidiyyəti qurumların 60 yaşlı, tənha, həssas qrupa aid ailə üzvünə "göstərdiyi" maddi və mənəvi-psixoloji dəstək...

10 oktyabr 2020

KƏLBƏCƏR ANI – O GÜNÜ HƏSRƏTLƏ GÖZLƏYİRİK

Bu gün vətəninə vətənsiz olan, dərd heykəlinə dönən, yurdun dörd yanına səpələnmiş kəlbəcərlilərin uşaqdan-böyüyə hansından "Ən böyük arzun nədir?" deyə soruşsalar, "Ən böyük arzum tezliklə Kəlbəcərə dönməkdə" cavabını verəcək.

1978-ci il yanvarın 26-da Kəlbəcərin Milli kəndində doğulan Cəsərət Ələddin oğlu Camalov da bu həsrətlə yaşayanlardan biridir. 15 yaşında doğulduğu cənnətimiz Millini tərk edən Cəsərət ailələri ilə birlikdə əvvəlcə Bərdə rayonu Kələntərli kəndində sığınacaq tapmış, bir il sonra Oğuz rayonunun Mollalı kəndinə köçərək orada orta məktəbi bitirmişdir.

Camalovlar ailəsi ilə yaxın qohumluq əlaqəmiz olduğundan bu ailənin keçirdiyi sarsıntıları, əzabları, faciələri yaxşı bilirəm. Cəsərətin nənəsi Badam mənim ana nənəmlə dost-doğma bacı idi. Kəlbəcəri tərk edərkən qeyrət, namus təcəssümü bildiyim Badam nənə düşmənlər əhatəsində özünü uca qayadan ataraq həlak oldu. Bundan əlavə, Cəsərətin əmisi Gəncəlinin həyat yoldaşı, yaxın qohumumuz Zərnişan kimi özünü qayadan atan Badam nənənin bu addımı nağılların, əfsanələrin gerçək olduğunu bir daha təsdiqləmiş oldu. Azərbaycan qadınlığının qeyrət simvoluna dönmüş belə insanları unutmaq mı olar? (<http://www.zekaishiginda.az/site/news/details/386>)

Cəsərətın atası Ələddin Əli ođlu rayonun hörmətli ziyalılarından biri, ədəbiyyat müəllimi idi. Neçə-neçə Vətən övladını Azərbaycan sevgisi ruhunda tərbiyə etmişdi. Ələddin müəllim Kəlbəcərdə qalıb qəhrəmancasına həlak olmuş anasını bir an olsun unuda bilmirdi. Elə Badam nənənin ağrısını, göynərtisini içində çəkə-çəkə dünyadan köçdü Ələddin müəllim (*Cəmilə Çiçək (İsbəndiyarova). Sazımız ağlayır dađlar başında. Bakı. "Azər-nəşr", 2014, 624 s.*).

Cəsərət, elimizin qeyrət qalası sayılan bu ailənin övladı olduğunu dərk etdiyindən həmişə söylə, böyük məsuliyyət hissi ilə dərslərinə hazırlaşırdı.

1995-ci ildə orta məktəbi Oğuz rayonunda əla qiymətlərlə bitirən gənc elə həmin il də imtahanları uğurla verib Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Kimya texnologiyası və biotexnologiya fakültəsinin inşaat yapışdırıcıları və keramikanın kimyəvi texnologiyası ixtisasına qəbul olundu. 1999-cu ildə təhsilini başa vuran Cəsərət həmin fakültənin çətin əriyən qeyri-metal və silikat materiallarının texnologiyası ixtisası üzrə magistratura pilləsinə qəbul olundu və 2001-ci ildə magistraturanı fərqlənmə diplomu ilə bitirib magistr elmi dərəcəsinə layiq görüldü. 2001-ci ildə inşaat materialları və məmulatları ixtisası üzrə aspiranturaya daxil olan gənc mütəxəssis 2005-ci ildə dissertasiya işini uğurla müdafiə edərək texnika elmləri üzrə fəlsəfə doktoru oldu.

2009-cu ildən İnşaat və Memarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun İnşaat konstruksiyaları laboratoriyasında doktoranturaya daxil olan istedadlı alim 2018-ci ildə "İstehsalat bina və qurğularının karkas elementlərinin etibarlılığının və uzunömürlüliyünün artırılması yollarının tədqiqi" mövzu-

sunda doktorluq işini uğurla müdafiə edərək texnika üzrə fəlsəfə elmləri doktoru oldu.

Dosent Cəsarət Camalovun alim kimi istedadı xarici ölkələrdə keçirilən bir çox simpozium, seminar və konfranslarda bütün parlaqlığı ilə üzə çıxdı. Onun bir sıra maraqlı çıxışları mütəxəssislərin diqqətini cəlb etdi.

58 elmi əsərin, o cümlədən 55 elmi məqalənin, 2 maraqlı ixtiranın və 1 kitabın (monoqrafiya) müəllifi olan Cəsarət 2019-cu ildən Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Fövqəladə halların xəbərdar edilməsi işinin təşkili idarəsinin rəisi vəzifəsində çalışır. Cəsarət müəllim işlədiyi dövrdə müxtəlif dərəcəli hədiyyələrlə və medalla təltif olunur. Dövlət qulluqçusunun müşaviri ixtisas dərəcəsi daşıyan Cəsarət müəllimi vətəninə böyük məhəbbətlə sevən ziyalılıq nümunəsi də adlandırmaq olar. "Ölkəmizin sakinlərinin Vətəninə, xalqına ləyaqətlə, sevgilə xidmət etməsi bizi hər gün həsrətlə gözlədiyimiz anlara yaxınlaşdırır" deyən Cəsarət müəllimin sözlərində böyük həqiqət var.

Tanrı bizi tezliklə Qarabağ, Kəlbəcər, böyük Azərbaycan həsrətinə qovuşdursun, Cəsarət müəllim! O günü necə intizarla gözlədiyimizi yaxşı bilirik. (<https://www.moderator.az/news/149307.htm>)

10 sentyabr 2020

İlham MƏMMƏDLİ,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat
İstitutunun aparıcı elmi işçisi

İNSANLIĞIN YAŞADIĞI FACİƏ – DİLQƏM ƏSGƏROV DRAMI

Cəmiyyət yaranandan bugünəcən tarixdə çox sayda müharibələr, qanlı qırğınlar baş verib. Elə son iki dünya müharibəsi bəşəriyyətə olmazın faciələr və ağrılar yaşadıb. Müharibələr nə qədər dəhşətli və qanlı olsa da, sonda hansısa sülh anlaşması ilə başa çatıb. Tərəqqipərvər bəşəriyyət hər zaman müharibələrə qarşı olub bunları qınasa da, təəssüflər olsun ki, hələ də bu qırğınların qarşısı alınmayıb. Nə yazıqlar ki, uzaq kosmosda həyat, yaşayış axtaran, dilindən "sülh" sözü düşməyən "homo sapiens" bəşərin yeganə məskəni olan Yer üzündə bu gün də qan axıtmaqdan əl götürməyib və milyonlarla insanın həyatını cəhənnəmə çevirib.

Tarixən xalqların da sülhsevərləri və davakarları olub. Elə xalqlar da var ki, onların xəmiri fitnədən yoğrulub, həyat tərzləri, xarakterləri riyakarlıq, güclüyə quyruq bulamaq, zəifi tapdalamaq üzərində qurulub. Min cür şeytani oyunlardan çıxan bu məxluqların işi-peşəsi qonşularına quyu qazmaq, ələ fürsət düşən kimi kürəyinə bıçaq saplamaqdan ibarət olub. Bunun ən bariz nümunəsi bu gün öz bədnam hərəkətləri ilə bütün dünyanın yuxusunu qaçıran bədnam ermənilərdir. Sağalmaz millətçilik azarına tutulan bu toplum guya türkün onlara düşmən olduğu yalanını uyduraraq bütün dünyanın zəhləsini töküüb. İddiaları yerə-göyə sığmayan, özlərinə saxta tarix yaradaraq başqa millətlərdən üstün olduqlarını car çəkib qonşularının torpağına və sərvətinə göz dikmələri sonda bu xəstə millətin

özünü də faciə girdabına yuvarlayıb. Bu gün özlərini gah hay, gah erməni adlandıran, bəşəriyyətin sabahını millətçilik və din pərdəsi altında təhdid edən bu insanlıq düşmənləri ermənilər artıq iki əsrdir Azərbaycan xalqına olmazın əzablar yaşatmaqdadır. Havadarlarının köməyi ilə qədim Azərbaycan torpaqlarında Ermənistan adlı quldur bir dövlət yaradan ermənilərin xəstə ehtirasları son illər daha da qızıqaraq bütün sərhədləri aşıb.

Bugün adı az qala beş qitədə tanınan Dilqəm Əsgərovun başına gələnlər müdhiş bir insanlıq faciəsi, erməniliyin növbəti vəhşiliyidir. Dilqəm Əsgərov erməni terrorunun və erməni faşizminin on minlərlə qurbanlarından biridir və təəssüf ki, ona qarşı həyata keçirilən vandalizm aktları "mədəni dünya"nın gözləri qarşısında baş verir. Erməni faşizminin ən dəhşətli işgəncələrinə məruz qalan Dilqəm Əsgərovun yeganə günahı türk olması və Azərbaycanın ən qədim yaşayış məskənlərindən olan Kəlbəcər rayonunun Şaplar kəndində doğulmasıdır. Dilqəmin ata-babası, nəsli-kökü, mənsub olduğu xalq yüzillərdir bu qədim Oğuz yurdunda yaşamışdır. Özü də sıradan sadə bir vətəndaş olaraq sakit həyatını davam etdirərkən illər öncəsi hər şey bir anda on minlərlə soydaşı kimi, onun üçün də cəhənnəm əzabına çevrildi. Ötən əsrin axırlarında ermənilərin Azərbaycanın Yuxarı Qarabağ ərazisində separatçılıq hərəkatına başlaması Dilqəmin də həyatını alt-üst etdi.

Dilqəm ağına da gətirməzdi ki, nə vaxtsa ata-baba yurduna həsrət qala, doğma kəndini, ata-anasının qəbrini ziyarət etməyi belə ona ən böyük bir cinayət saya bilərlər.

Qarabağ münaqişəsinin səbəbi və tarixi bugün hamıya yaxşı məlumdur. Qısa məğzi bundan ibarətdir ki, iki əsr öncə Azərbaycanın şimal əraziləri rus imperiyası tərəfindən işğal olunandan sonra ruslar dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan erməniləri tələm-tələsik kütləvi şəkildə bu ərazilərə köçürüb

azərbaycanlıların evlərində, torpaqlarında məskunlaşdırmağa başladılar. Çox keçmədi ki, Azərbaycanın qərb ərazisində əvvəlcə hibrid erməni vilayəti, daha sonralar isə qurama Ermənistan dövləti yaradıldı. Rus imperiyası və ermənilərin digər havadarları bundan sonra da Azərbaycanın digər ərazilərinə erməniləri köçürmək siyasətini davam etdirdilər. Növbəti mərhələdə Qarabağı hədəfə alan erməni-rus faşizmi gələcəkdə Azərbaycanı içdən söküb dağıtmaq üçün uzunmüddətli işğal siyasəti planlaşdırdı. Rus imperiyasının Qarabağı siyasi-coğrafi cəhətdən arın və dağlıq hissəyə bölməsinin özü də gələcək iyrənc məqsədlərə hesablanmış növbəti bir hiylə idi. Vaxtilə Qarabağ xanlığının ərazisi Göyçə gölü, Zəngəzur, Naxçıvanın da bir hissəsi daxil olmaqla qədim Azərbaycan torpaqlarının böyük bir qismini əhatə edirdi. Sonradan Laçını, Kəlbəcəri, Qubadlıyı, Zəngilanı və digər əraziləri Qarabağdan kənar ərazi elan etmək də uzun illərə hesablanmış məkrli siyasətin bir parçası idi.

Bəlkə də Kəlbəcər Qarabağ coğrafiyasında yeganə rayonlardan idi ki, tarixən bu ərazidə bir nəfər də olsun erməni yaşamamışdı və işğala qədər də belə olmuşdu. Lakin erməni xəyanəti XX əsrdən başlayaraq Kəlbəcərin də başı üstündən bir Domokl qılıncı kimi asılıb qalmışdı. 1918-ci ildə daşnak Andronikin quldur dəstələri Laçından keçib Qarabağın ürəyi Şuşaya hücum edəndə Göyçə tərəfdən də digər erməni-daşnak birləşmələri Kəlbəcəri işğal edib bu istiqamətdən Şuşaya girməyə can atmışdılar. Sultan bəyin və silahdaşlarının Laçında göstərdiyi tarixi qəhrəmanlığın analoqunu Kəlbəcərin igid kişilərindən olan Məşədi Cəmil öz silahdaşları ilə Kəlbəcərdə təkrarlamışdı. O illərdə erməni quldurlarını nəinki Kəlbəcər sərhədlərindən, Göyçədən belə qovub çıxaran döyüşçülərimiz Göyçə gölünün qərb hissəsinə qədər gedib çıxmışdılar.

Müharibələrin də beynəlxalq təşkilatlar və dünya birliyi tərəfindən qəbul edilmiş öz qaydaları var. Mülki əhaliyə – qocaya, qadına, uşağa silah işlətmək insanlıq tərəfindən ən böyük cinayət hesab edilir və onlar müharibə canisi sayılır. Ancaq erməni vəhşilərinin Qarabağda – Xocalıda, Malibəylidə, Kərkicahanda, Ağdabanda və Azərbaycanın yüzlərlə kənd və şəhərində törətdikləri ağılasığmaz vəhşiliklər nəinki bugünəcən mühakimə olunub, bu vandalizm hərəkətləri özlərini tərəqqipərvər bəşəriyyət hesab edən dövlətlər tərəfindən hələ də görməzlikdən gəlinməkdədir.

Qeyd etdiyim kimi, Dilqəm Əsgərov Kəlbəcərdə doğulmuş, buranın suyu, havası ilə böyümüşdü. Doğma yerlərin təkrarsız gözəlliyi onun qəlbində və yaddaşında silinməz vətən sevgisi yaratmışdı. Dünyanın harasında olur-olsun bir gün də Kəlbəcəri görməyəcəyini ağına belə gətirməmişdi. Arada Rusiyaya işləməyə gedəndə də hər il doğma yerlərə dönər, Kəlbəcərin daşını, torpağını ziyarət edər, canında bir rahatlıq duyardı.

Ana vətənin başı üzərini növbəti dəfə erməni faşizminin qara buludları alanda Dilqəm Əsgərov dərhal vətənə döndü, doğma torpaqları qorumaq üçün ölüm-qalım savaşına atıldı. Qüvvələrin qeyri-bərabər olduğu qanlı döyüşlərdə canından artıq sevdiyi doğma torpaqları erməni-rus hərbi birləşmələri tərəfindən işğal olunandan sonra bir gün də olsun özündə dinclik tapa bilmədi. Dünyanın bu işğalla barışmayacağını zənn edib doğma yerlərə dönəcəyi günün həsrəti ilə yaşadı. Lakin işğal uzandıqca onun da ümidləri sarsılmağa başladı. Ata-anasının, doğmalarının qəbirlərini ziyarət etmək, xaraba qalmış ata ocağına baş çəkmək ona bir an da olsun dinclik vermədi. Və günlərin bir günü bütün təhlükələri, ölümü belə gözə alaraq gizli yollarla doğma yerlərə yollandı.

Beynəlxalq hüquqi aktlar və öhdəliklər müharibələr zamanı mülki əhəlinin yaşam haqqını silah gücünə məhdudlaşdırmağı qəbul etmir. Bir daha xatırlatmaq istəyirəm ki, tarix boyu çox

müharibələr, qanlı savaşlar olub. Qalib tərəflər işğal etdikləri əraziləri özlərinə tabe etsələr də, yerli insanları doğma yurd-yuvalarından çıxarmayıblar. Hətta XX əsrin ən qanlı diktatorlarından olan Hitler də işğal etdiyi ölkələrdə, yəhudilər istisna olmaqla, heç bir yerli əhalini kütləvi şəkildə qətliama və deportasiyaya məruz qoymayıb. Ancaq ermənilərin bu məsələdə də cinayətləri heç bir kitaba sığmır. Quldur dövlət olan Ermənistan Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində yerli əhalini kütləvi qətliama məruz qoymaqla yanaşı, onları silah gücünə son nəfərinəcən doğma yurdlarından qovub, didərgin salıb.

Ermənilərdən fərqli olaraq, azərbaycanlılar yurd-yuvaya, vətənə qırılmaz tellərlə bağlı insanlardır. Onlar torpaq uğrunda şəhid olmağı ən şərəfli məqam hesab edirlər. Haqq dünyasına qovuşmuş doğmalarının qəbirlərini ziyarət etməyi mənəvi borc sayırlar.

Dilqəm Əsgərov növbəti dəfə doğma kəndini, ata-anasının qəbrini ziyarət edərkən erməni işğalçıları tərəfindən əsir götürüldü. O zamanlar onun əsir düşdüyü səhnənin videosunu paylaşan ermənilər utanıb-qızarmadan yaşlı bir azərbaycanlını öz kəndində əsir götürməyi bütün dünyaya bir qəhrəmanlıq, qələbə kimi təbliğ etdilər.

Dilqəmin əsir götürüldüyü səhnədəki bir fotodan boylanan qartal baxışları, sanıram ki, bütün insanlığa yönəlmiş ən böyük ittihamdır. O, "mədəni dünya"dan sual edir ki, bu taleyi yaşamaqda suçu nədir? Polad bədənli, qartal baxışlı bu insan bu fotoda qədim yunan mifologiyasının qəhrəmanlarından olan məğlubedilməz Herakla, yaxud Qaf dağında zəncirə vurulmuş Prometeyə bənzəyir. Bəlkə də bənzətməmdə çox uzağa getdim. Elə özümüzün "Kitabi-Dədə Qorqud" boylarımızdakı Bamsı Beyrəkdi. Yağı zindanında oğuz igidlərinin onu xilas edəcəyi günün ümidi ilə yaşayır.

O səhnəni səbəbsiz xatırlamadım. Əsir götürülməsindən az sonra Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi tərəfindən Dilqəm Əsgə-

rovun əsirlikdəki şəkilləri yayıldı. O şəkli görəndə bir anda qanım qurudu. Yəqin ki, o anda bu dəhşətli hissi azacıq insanlıq qanını olan hər kəs yaşadı. İlahi, erməni vəhşiliyi nə qədər ölçüyə-sığmaz imiş? İnsana nə boyda əzab, işgəncə vermək olarmış ki, az müddətdə nəinki onun bədəninin əti, sümükləri belə ərisin?

Dilqəm Əsgərovun bir fərd olaraq ağırlı, işgəncəli girovluq həyatı bu gün də davam edir. Ermənilər bu vəhşilikləri ilə Azərbaycan xalqına sanki göz dağı verirlər. Beynəlxalq təşkilatların, vicdanlı insanların saysız-hesabsız müraciətlərinə, Dilqəm Əsgərovun Rusiya Federasiyasının vətəndaşı olmasına baxmayaraq, ermənilər hələ də onu əsir saxlayır, yaşatdıqları məşəqqətli həyatdan həzz alırlar. Dilqəmin bəlkə də yeganə təsəllisi, bu vəhşi işgəncələr qarşısında sağ qala bilməsinin səbəbi zindanın Vətən torpağında olması, udduğu havanın Vətən havası olmasıdır.

Bu gün Azərbaycan Ordusu işğal altındakı əsir yurdlarımızın erməni vəhşilərinin işğalından azad olunması üçün genişmiqyaslı hərbi əməliyyatlara başlayıb. Az bir zaman içərisində xəstə düşüncələri ilə özlərini qalib, məğlubedilməz sayan erməni ordusu darmadağın edilib. Quyuğu qapı arasında qalan məkrli düşmən yenə də vay-şivən qopararaq özünün yazıq obrazını yaradır, köhnə ağalarından kömək istəyir. İşğal etdiyi torpaqlarda özünü təcavüzə uğrayan tərəf kimi təqdim edib bu dəfə də vəziyyətdən çıxmağa çalışır. Ancaq inanırıq ki, yaxın zamanlarda torpaqlarımızın işğalı başa çatacaq. Qarabağı azad edən Azərbaycan Ordusu Dilqəm Əsgərova da azadlıq gətirəcək. Bu azadlıq ona doğma Kəlbəcərdə, ata yurdu Şaplar kəndində yaşamaq haqqını da tanıyacaq. O günlərdə Dilqəm Əsgərovu ziyarət etmək arzusu ilə.

12 oktyabr 2020

Bilal Alarlı HÜSEYNOV,
ADPU Cəlilabad Fəliialının müəllimi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

QAÇQIN VƏ KÖÇKÜNLƏRİN MENTAL DƏYƏRLƏRİNİN QORUNMASINDA FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİNİN ROLU

Folklor örnəklərinin toplanması qaçqın və köçkünlərə göstərilən ən böyük mənəvi dəstəkdir

Folklor xalqın tarixi yaddaşındır. Xalq bütün zamanlarda yaşantılarını və həyat tərzini folklorla köçürməyə çalışıb. Əlbəttə, dinc dövrlərdən fərqli olaraq, müharibələr, münaqişələr və təbii fəlakətlər folklorlarda daha çox yer alıb. Bu da həmin hadisələrin xalqın həyatında oynadığı potensial dəyişikliklərlə bağlıdır. Belə hadisələrdən biri Azərbaycan xalqının uzun illər düçar olduğu məhəlli münaqişələrdir, konkret desək, ermənilərin vaxtilə qucağına sığındığı bu xalqa qarşı olan torpaq iddialarının acı nəticələridir. Münaqişə, müharibə təkcə insan ölümü ilə nəticələnmir, özündən sonra ciddi dağıntılar qoyur ki, bu dağıntıların bir qismi evlərin, yaşayış məntəqələrinin yerlə yeksan olmasına səbəb olursa, digər qismi insanların mənəvi zərbələr almasına gətirib çıxarır. Evi tikmək, yaşayış məntəqəsini təzədən daha müasir şəkildə bərpa etmək mümkündür, xalqa dəyən mənəvi zərbələrin açdığı yaralar, çat verən mental dəyərlər çətin reabilitasiya olunur.

Böyük qaçqın və köçkün kütlələri məskunlaşdıqları yerlərin ab-havasına uyğunlaşmaqda bəlkə də bir o qədər problem yaşamır, ən böyük problem insanların mental dəyərləri itirmək zərurəti qalması ilə bağlı yaranır. İtirilmiş doğma yurd yerlərinin gətirdiyi nisgil, həsrət, dərd, ictimai-psixoloji, iqtisadi-siyasi, etik amillər qaçqın və köçkün əhaliyə ciddi mənəvi zərbələr vurur.

rur. Minillər boyu vərdiş olunmuş yaşam tərzini, milli əxlaqi dəyərləri, ailələrarası və ailələrdaxili münasibətləri qoruyub saxlamaq problemi yaranır. Şübhəsiz, insan yeni yaşama gec-tez vərdiş edir, tədricən həyatını yenidən qurur, amma mənəviyyatındakı aşınmanın qarşısını ala bilmir. İllərcə qoşub-düzdüyü həyatını və həyətini olduğu kimi qoyub çıxan qaçqın və köçkün ailələri özləri ilə yalnız bir sərvəti götürə bilirlər. Bu, xalqın yüzillər boyunca formalaşmış, təkmilləşmiş, kamilləşmiş söz yaradıcılığı – folklordur. Folklor tarixi olayların söz yaşantısıdır. Xalqı özünə qaytaran, mənəviyyatına bağlayan, adətində-ənənəsinə sədaqətli edən folklor həm də şəxsiyyət bəliirtisi, kimlikdir.

Münaqişə qurbanlarının ailə üzvlərinə psixoloji-mənəvi dəstək göstərmək məqsədilə onların söz sərvətini itib-batmaqdan xilas etmək vacibdir. Folklor insanların öz yaddaşlarında qoruyub saxladıkları mənəvi sərvətdir, vaxtında toplananda bu söz yaşantılarını həyat tərzinə çevirmiş insanlar dünyalarını dəyişdikdə sənələrində aparmırlar, gələcək nəsillərə ərməğan qoyub gedirlər.

Ermənilər əzəli Azərbaycan torpaqlarına ayaq açdıqları vaxtlardan türkün söz sənətinə də yiyə durmağa çalışmış, ilkin olaraq folklorunu mənimsəmək istəmişlər. Çoxlu sayda erməni "folklor" nümunələri var ki, əslində bu nümunələr Azərbaycan türklərinin dilindən ermənicəyə tərcümə olunmuş örnəklərdən ibarətdir. Həm torpağı, həm də mənəviyyatı işğal etməyə yönəlmiş bu əməllər Azərbaycan xalqını öz milli söz sənətinə sahib çıxmağa, mənəvi sərvətinə yiyə durmağa səsləyir.

Qərbi Azərbaycandan olan qaçqınların və Qarabağdan didərgin düşən məcburi köçkünlərin folklor örnəkləri az-çox öyrənilmişdir. Əlbəttə, folklor örnəklərini yerində öyrənmək daha əlverişli və daha etibarlı olur, daha zəngin nəticələr verir. Münaqişədən sonra toplama, öyrənmə və araşdırma da dəyərlidir. Məsələ burasındadır ki, bu proses yalnız kompakt halda məskunlaşanlar arasında effektiv şəkildə həyata keçirilir.

Qərbi Azərbaycanda və Dağlıq Qarabağda baş verən münafişlər zamanı çoxsaylı köçmələr və köçürmələr folklor materiallarının toplanılması ilə bağlı böyük çətinliklər yaratmışdır. Bu fikirlə razılaşmamaq olmur ki, əsir və itkin düşmüş şəxslər, onların yolunu gözləyən ailə üzvləri, qaçqın və məcburi köçkünlüklə bağlı ictimai-sosial, psixoloji-mənəvi zədələr, obyektiv səbəblərdən xarici ölkələrə mühacirətə üz tutanların artması, dünyanın onlarla ölkəsinə səpələnmiş qarışıq nikahlardan dünyaya gələn övladların sayının durmadan çoxalması ənənəvi Azərbaycan cəmiyyətinə və milli dəyərlərinə mənfi təsir göstərmişdir və göstərməkdədir. Sonradan toplanan folklor örnəkləri içərisində yer-yurd adları ilə bağlı əfsanə və rəvayətlərə geniş yer verilməsi yurd həsrəti ilə bağlıdır. Folklor nümunələrini danışanlar həmin toponimin harada yerləşməsini, ətrafını, təbiətini də təsvir edən hekayətlər danışirlər. Bu yer-yurd adlarının sözaçımları həmin ərazidə yerli əhalinin "etnik bünövrəsinin kimliyini" təsdiq edir (17, 30). Nisgil, həsrət bayatılara, nəğmələrə ayaq açandan el dərdi çəkənlərin qürbətdəki məzarları sayını itirdi:

Mən aşiq, Göyçə dərdi,
Bəxt məndən üz döndərdi.
Yurdsuz-yuvasız oldum,
Qaçqın edib göndərdi.

Eləmi, göy çəməni,
Göy dağı, göy çəməni.
Sabah, ya da başqa gün
Gözləyir Göyçə məni (17, 163).

Qaçqın və köçkünlərin yurdda qoyub gəldikləri təkçə həyətbaca deyil, dillə izhar edilməsi mümkün olmayan böyük dərdlərdir:

Didərgin düşəli yurddan, yuvadan,
Nəğməmi dodaqda qoyub gəlmişəm.
Neçə misraları, neçə şeirimi
Yarımçıq varaqda qoyub gəlmişəm (17, 174).

Ağrını-acını daha çox söz-sənət adamları çəkir. Yurdundan didərgin düşmüş el şairi Qurban Göyçəli qaçqın və köçkün itkilərini öz qoşmasında belə verir:

Hara gedir bu dünyanın axırı,
Alınmamış torpağımız qalıbdı.
Xankəndiyə, Ağdərəyə, Göyçəyə
Sancılmamış bayrağımız qalıbdı.

Çox düşmüşük erməninin fəndinə,
Onun üçün əlac yoxmu dərdimə?
Tanrı özü fürsət versin mərdimə,
Yad əlində yaylağımız qalıbdı.

Şuşa, Laçın, Kəlbəcərin, Ağdamın,
Dərdi çoxdur sızıldayan obamın.
Heyfi gəlir Füzuliyə adamın,
Neçə-neçə oylağımız qalıbdı (17, 175-176).

Qaçqın və köçkünlərdən əldə edilmiş folklor nümunələrində janr rəngarəngliyi də diqqəti çəkir. Məsələn, Qərbi Azərbaycanda qaçqınlıqla bağlı qoşmalar müsibətnamə adlanır:

Ağbaba köyləri boşaldı bir-bir,
Boş otaq, boş xana, obalar qaldı.
El köçdü, tərpeşdi, düşdü yollara,
Ocaqlar üstündə tavalər qaldı (16, 153-154).

Dərələyəz folklor nümunələrini toplayan mərhum professor Həsən Mirzəyev Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatını janr baxımından bir qədər də zənginləşdirmişdir. Onun yazıya aldığı ya-saqlar (13, 54-57), hədə-qorxular (13, 72-73), yalvarışlar (13, 73), söyüşlər (13, 73), lağlar (13, 73-75), öyüd-nəsihətlər və məslə-hətlər (13, 79), sızlamalar (13, 116-117) janr baxımından ilk dəfə öyrənilir. Sızlamalar ağının bir növü kimi təzahür edir, vəfat edən şəxs üçün həzin-həzin, astadan, xüsusi avazla ifa olunur:

Gözləri ağlar qoydun,
Qolları bağlar qoydun.
Evin yıxılsın, düşmən,
Sinəmi dağlar qoydun.

Bu dağlara çən düşdü,
Yel əsdi, duman düşdü.
Balamı öldürdülər,
Canıma talan düşdü (13, 116).

Qərbi Azərbaycan folklor nümunələri içərisində janr özəlliyi ilə fərqlənən nanaylar, bağlamalar, müəmma-bağlamalar sonradan yazıya alınsa da, xalqın şifahi təfəkkürünün zəngin çalarları kimi özünü göstərir (16, 146-157). Belə janr çalarlığı Qarabağ köçkünləri arasından toplanmış folklor örnəklərində çoxluq təşkil edir. 2012-ci ildən başlayaraq ardıcıl nəşr olunan "Qarabağ: folklor da bir tarixdir" adlı çoxcildli toplama materiallarında Qarabağdan və onun ətraf rayonlarından köçkün düşmüş əhalinin yaddaşında iz salmış şifahi söz sənəti yer almışdır. Bu topluda ilkin olaraq Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarından toplanmış maraqlı folklor örnəkləri verilmiş, bunun ardınca Bərdə, Tərtər, Şuşa, Ağbaba, Xocavənd, Beyləqan, İmişli kimi bölgələrin şifahi söz sərvə-

ti işıq üzü görmüşdür. Mifoloji mətnlər, əfsanələr, rəvayətlər, nağıllar, lətifələr, inanclar, atalar sözü, məsəllər, tapmacalar, laylalar, nazlamalar, bayatılar, nəğmələr, ağılar, oyunlar, aşıqların və el şairlərinin yaradıcılıq nümunələri yazıya alınarkən elin folklor dili əsasən saxlanılmış, dialekt və şivələrə xələl gətirilməmişdir. Dilin zənginliyi onun daxil olduğu dil ailəsi ilə iqtisadi və siyasi əlaqələrinin möhkəmliyi üzərində qurulursa, dialekt və şivələr əvəzəlməz resurslar kimi çıxış edir, ifadə zənginliyinə şərait yaradır. Folklor nümunələrinin danışıldığı kimi yazıya alınması Azərbaycan dilinin söz ehtiyatını artırır, dilçilərin də bu istiqamətdə araşdırmalar aparmasına imkan yaradır.

Bundan başqa, örnəklər yazıya alınarkən sabitləşmiş janrlara sığmayan, janrdaxili dəyişmələrə məruz qalan folklor nümunələri el arasında adlandırıldığı kimi verilmişdir. Məsələn, deyimlər ilk anda atalar sözünü xatırladır, əslində bənzətmələrdən ibarətdir, arxasında müəyyən əhvalat dayanan obrazlı fikirlərdir, məsələlərə yaxın olsa da, onlardan fərqlənir (4, 393-394). Deyişmələr və bağlamalar tapmaca xarakterlidir, lakin fərqli janr xüsusiyyətləri var. Deyişmədə iki nəfər qarşı-qarşıya "söz güləşdirir", uduzan tərəf məğlub olur. Bağlamada isə fikir bayatı formasında söylenilir, cavab, deyişmədən fərqli olaraq, şeirlə deyil, adi qaydada verilir (6, 410-411). Göründüyü kimi, nümunə gətirilən folklor örnəkləri tapmacadan da fərqlənir. Burada mərsiyələrin folklor janrı kimi verilməsi olduqca maraqlıdır. Folklor janrı olan mərsiyə yazılı ədəbiyyatdakı mərsiyədən poetik strukturuna görə seçilir. Belə ki, şifahi söz nümunəsi kimi yaranan mərsiyə daha çox xalq şeiri üslubunda olur, quruluşuna görə bayatı, qoşma, gəraylı, düzgüdən fərqlənmir (6, 420-424). Maraqlıdır ki, Qarabağ və onun ətrafından köçkün düşmüş əhəlidən yazıya alınan mərsiyələrdə Kərbəla vəqiyəsindən çox Qarabağ faciəsi yer almışdır. Qardaşını itirmiş bacının dilindən deyilən "Bilin, mənəm" mərsiyəsi günümüzün olayları ilə səsləşir:

Mən qardaşı itirmişəm,
Sinəmdə dağ bitirmişəm.
Belə bir bacı görsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm... (10, 367)

Mərsiyəni həyəcansız dinləmək mümkün deyil, bir anlıq Qarabağda şəhid olan igidlərimiz yada düşür:

Daymi qəlbi ağlar olan,
Nakam bəxti, qəlbi talan.
Toysuz qardaşları ölən
Bacı görsən, bil ki, mənəm (10, 368).

"Ana" mərsiyəsi isə layla ritminə köklənib. Bu mərsiyənin təəssüratı ilk anda təsirli olmasa da, sonradan söyləyicini də, dinləyicini də kövrəldir. Övladın anaya ağı, mərsiyə deməsi doğrudan da ağırdır. Həm də əsir düşmüş torpaqlarımızda yüz-lərlə ana məzarı həsrətlə övlad ziyarətinin yolunu gözləyir:

Yat, mənim xanım anam,
Qoy mən sənə laylay deyim,
Qoy mən sənə laylay deyim (10, 374).

Folklorun ölməz janrı olan lətifə Qarabağ köçkünləri arasında geniş yayılmışdır. Köçkünlərdən Molla Nəsrəddin, Bəhlül Danəndə, Abdal Qasım kimi məşhur personajlar haqqında olan lətifələrdən başqa regional xarakterli lətifələr də toplanmışdır ki, burada "Ermənilərlə bağlı yaranan lətifələr" xüsusi yer tutur. Lətifələrdə erməni ikiüzlülüyü, etibarsızlığı, yaltaqlığı və satqınlığı komik şəkildə təqdim olunur (10, 321-324).

Yazıya alınmış folklor örnəkləri arasında oyunlar mühüm əhəmiyyət daşıyır. Oyun xalq tamaşasının özülündə dayanır,

hətta bəzi oyunlar var ki, xalq tamaşası kimi hazırlanır və təqdim olunur. Kəlbəcər bölgəsindən köçkün əhalidən toplanmış "Kilimarası oyunu", "Kaftar oyunu", "Mətəyə salma", "Çırtmadaş", "Löpük-löpük", "Haldurumağac" kimi oyunlar orijinal quruluşdadır və məzmununa görə fərqlənir (11, 390-406).

Nümunə gətirdiyimiz folklor örnəkləri xalqın mənəvi dünyasının sözlə ifadəsidir. Bu örnəklərdə xalq öz milli dəyərlərini, əxlaqi keyfiyyətlərini, həmçinin keçdiyi şərəfli tarixi yaşadır.

Bundan əlavə, bu kitablarda dini inanclar, tarixi şəxsiyyətlər, Qarabağın tanınmış adamları, qaçaqlar, pəhləvanlar, pirlər, ocaqlar, tayfalar, nəsillər haqqında məlumat verilir ki, bu tipli mətnlər təkcə bölgədən toplanmış söz sərəvətini zənginləşdirməyə xidmət etmir, həmçinin yaxşı adət-ənənələrin, əxlaqi münasibətlərin nəsillərə ötürülməsinə səbəb olur. Son vaxtlar xatirə özünü folklor janrı kimi də göstərir. Bu cür xatirələrdə xalqın kimliyi öz əksini tapır. Qarabağətərafı bölgələrdən toplanmış xatirələr Qaralı, Xalac, Sirik, Aşıqlı, Eyvazalı, Sərxanlı, Binnətli, Xələfli kimi tayfalar və nəsillər haqqındadır (12, 77-102). "Qarabağ müharibəsi xatirələrdə" adlı toplantı materialları "Köçürmə sisyasəti", "Daşnak vəhşilikləri" və "Qarabağlı faciəsi" kimi xatirələri əhatə edir (10, 97-105). Qubadlının tarixi ilə bağlı xatirələrdən biri "1918-ci il hadisələri xatirələrdə" adlanır və 5 mətndən ibarətdir (7, 214-218). Qubadlı folklor materialları içərisində etnoqrafik müşahidələr də maraq doğurur. Burada 8 mətndə "Novruz adətləri", 2 mətndə "Xıdır Nəbi" ənənəsi və ayrıca "Qubadlının toy adətləri" yer almışdır ki, bu da adət-ənənələrin gələcək nəsillərə ötürülməsinə xidmət edir (7, 222-244). Toy adətləri ilə yanaşı, bölgənin dəfn adətləri də yazıya alınmışdır. Dəfn adətləri ölünün yuyulmasından dəfninədək, dəfndən sonra keçirilən yas mərasimi tədbirlərinədək, o cümlədən ehşanın verilməsinədək mərasim qaydaları ilə bağlı bütün məsələləri əhatə edir (12, 402). Qeyd etmək yerinə düşər ki, ayrı-ayrı ra-

yonların folklor nümunələri toplanılarkən həmin bölgələrin özünəməxsus adət-ənənələri haqqında da məlumatlar əldə edilmiş, yazıya alınmışdır.

Kəbirli, Avşar, Şahsevən, Qaradolaq tayfaları haqqında xatirələrdə bu tayfaların Qarabağ ərazisindəki mövqeyinə böyük əhəmiyyət verilir (5, 124-168). Boyəhmədli, Təklə, Lənbəran, Çələbi, Qızılbaş, Mirzəli, Bəhmənli, Kərimbəyli, Alıxanlı və başqa tayfalar, nəsilər, soylar haqqındakı qısa məlumatlar da şirin folklor dili ilə qələmə alınmışdır (8, 39-90). Tərəkəmə yeməkləri və oyunları haqqında olan fəsillər də xalqın genetik yaddaşından süzülüb gələn yaşam və məişət məlumatlarını əks etdirir (4, 169-172). Küz, dəlmə, küftə, qızartma, qatmalı, bağır-beyin, canaçəkmə, şampur, təndir kababı, kömbə, eymə və başqa tərəkəmə yeməklərinin hazırlanma texnikasının təsviri bu zəngin mətbəxin unudulmasının qarşısını alır. Xocavəndlilərdən toplanmış "Tərəkəmə köçü", "Tərəkəmə alaçığı", "El yolu" kimi etnoqrafik mətnlərin tərəkəmə həyatı ilə bağlı folklor örnəklərində yer alması milli yaşamı, həyat tərzini yaddan çıxmayan tarixə çevirir (10, 124-168). Tərəkəmələrin "Bazar sözləri" və "Xörək sözləri" adlı nümunələri xalqın ticarət və məişət həyatını əks etdirir (8, 94-96).

Qaçqın və köçkünlərdən folklor örnəklərinin toplanılması asan başa gəlməmişdir. Respublikanın müxtəlif rayonlarında müvəqqəti məskunlaşan köçkünləri bir-bir arayıb-axtarmaq lazım gəlir. Məsələn, laçınlılardan folklor örnəkləri toplayanlar Bakı və Sumqayıt da daxil olmaqla ümumilikdə Azərbaycanın 57 rayonuna baş çəkməli olmuşlar, çünki həmin rayondan olan köçkünlər ailə-ailə, nəsil-nəsil respublikanın bütün rayonlarına pənah aparmışlar. Hətta kompakt halda yaşadıkları ərazilərdə belə hərə bir kənddən gəldiyindən və insanlar bir-birini tanımadığından "Görüşmək üçün daha kimi məsləhət görürsünüz?" soruşduqda ad verməkdə, ünvan göstərməkdə çətinlik çəkirdilər (7, 5).

Qarabağ köçkünlərindən folklor örnəklərinin toplanılmasında bilavasitə iştirak etdiyimə görə ürəkağrıdan bir xatirəni danışmaq istəyirəm. Folklor İnstitutunun direktoru Muxtar İmanovun kabinetində söhbətimiz belə oldu ki, cənub bölgəsində məskunlaşmış Qarabağ qaçqınlarından folklor materialları toplamağa gedən Elçin Abbasova yoldaşlıq edim. Məqsəd elindən-obasından didərgin düşmüş yaşlı qarabağlıları tapıb yaddaşlarında qalmış söz sərvətini qələmə almaq idi. Bu ekspedisiya itib-batmaqda olan folklor nümunələrini xilas etmək, onları xalqın özünə qaytarmaq kimi maraqlı bir vəzifəni yerinə yetirəcəkdə. Gözəl folklor nümunələrini yazıya aldım və bunların bir qismi "Qarabağ: folklor da bir tarixdir" çoxcildliyinin üçüncü cildində, 225-231 və 233-239-cu səhifələrdə yer aldı. Folklor nümunələri maraqlı olduğundan onları özüm də ayrıca kitab halında çap etdirdim. Müxtəlif köçkün ailələrindən toplanılmış folklor örnəkləri müxtəlif mövzulardadır.

Şəhid məzarı haqqında:

Anam, bacım, ağı deyin,
Bu məzarda şəhid yatır.
Sinəsində min dağ-düyün,
Bu məzarda şəhid yatır.

Mən İsmayıl, el vüsalım,
Viran oldu, soldu bağım.
Atam, anam, bacım, deyin,
Bu məzarda şəhid yatır (1, 25).

Qarabağ haqqında:

Qarabağa yol salın,
Boynuna da qol salın.
Ağac əkib bar dərin,
Budağından xol salın.

Qarabağa gedərəm,
Bağrımı qan edərəm.
Vətənə olan borcu
Qanım ilə ödərəm (1, 27).

Ağdam haqqında:

Qızlar sevdiyinə könül verməyib,
Vüsal həsrətiylə saçın hörməyib.
Çox körpələr atasını görməyib,
Gözü yollardadı, salam, ay Ağdam.

Günlər mənimçün bir sınaq olub,
Kiçik təpələr də qəlbi dağ olub.
Şəvətək qarqara saçım ağ olub,
Siz görən deyiləm, çalam, ay Ağdam (1, 29).

Əslən Laçından olan və hazırda Cəlilabadda yaşayan Şöhrət Namazova köçkün düşməmişdən əvvəl, köçkün düşdüyü dövrdə və ondan sonra Laçında baş verən hadisələr haqqında iki kitab yazmışdır. Bu kitabların digər bədii əsərlərdən üstünlüyü ondadır ki, onlarda xalqın məişətinə, adət-ənənələrinə, folkloruna kifayət qədər yer verilmişdir. Öz bölgəsinin folklorunu və etnoqrafiyasını yaxşı bilən müəllif yeri gəldikcə həmin nümunələrlə "Laçın əfsanəsi" povestinə şirinlik gətirir: "Şehli içəri keçib qapını ardınca örtüdü. Atası odun sobasının böyründəki qırmızı rəngli məxmər döşəkçədə oturmuşdu. Üşümüş əllərini sobanın ağzında sayrısan alov dilimlərində isidirdi. Bu qırmızı döşəkçə və sobanın böyrü onun ən sevdiyi yer idi. Anası bu döşəkçəni yalnız kişinin altına sərərdi. Əslində, bu, bir ənənənin yadigarı idi. Bu tərəflərdə gəlin köçəndə cehzlərinin arasında bir qayınana döşəkçəsi də gətirərdi.

Hörmətli qayınana üstündə otursun deyə allı-güllü atladan, ya da qıpqırmızı məxmərdən hazırlanardı. Şehlinin də anasının gətirdiyi qayınana döşəkçəsində, indi rəhmətliyin yerində ata özü uzanar və rahatlıq tapardı" (15, 9-10).

Folklorla bağlı maraqlı səhnələrdən biri düşmənlə mühasirəsində olan Laçında Novruz bayramının keçirilməsini dolğun şəkildə əks etdirir: "Novruza az qalmışdı. Bu Novruz əvvəlki novruzlardan deyildi. Bu Novruz qəfil bəlaya düçar olan Laçın camaatının doğma obasında son Novruzu idi. Ancaq hələ insanlar yumruq boyda ürəklərində Yurd boyda ümid yaşadırdı. "Ola bilməz" harayı düşüncələrinə hakim kəsilmişdi. Yəni də bütün məhlələr Novruzu qarşılamağa hazırlaşdı. Oğlan uşaqları dağlardan gəvən kolları yığıb gətirir və son tonqalın daha gur olması üçün bəhs edirdilər. Dünyanın düz vaxtında, yəni ermənilərin bu alçaq fitnələrindən əvvəlki illərdə şəhərdə Novruz tonqalları yeddi dəfə çatırdı. Məhlələr bir-biri ilə bəhsə girib ən böyük tonqal yarışına qoşulardı. Böyük Çillə başlayandan çərşənbə tonqalları da alovlanmağa başladılar. İnsanlar dağ yerinin ağır qış dövrünün kəşifliyindən tez qurtarmaq üçün Novruza sarı uzanan günləri sayardılar. Qışın çətin yükünü elliklə və bahara tez çatmaq ümidi ilə yeddi çərşənbə tonqalı ilə bitirərdilər. Kiçik Çillənin onuncu günü Xıdır Nəbi bayramını sevinclə və bütün qaydaları ilə yerinə yetirərdilər. Şehlinin də nənəsi həmin gün xəşil bişirər, üstünə al bəhməzi göllədər. Sapsarı ərmiş yağ xəşilin tıqlanmış təpəsindəki çalada bəhməzin üstündən nar çiçəkli ağappaq nimçənin kənarlarına süzülərdi. Nənəsi qovut dürməyini uşaqların əlinə verib həyətdə oynamağa göndərərdi. Sonra isə İləxır çərşənbə gələrdi. Laçınlılar bu bayramı hədsiz sevgi və bütün adətləri ilə keçirərdilər" (15, 10).

Güllünün qızına məsləhətində mətbəx mədəniyyətimizin özəlliyi diqqətə çatdırılır: "Gedirəm süd almağa, Şehli. Mən

gəlincə ətə çək, küftə-bozbaş bişirəcəyəm. Bir az da xəngəl kəs, qardaşın çox sevər sarımsaqlı xəngəli. Xəmir eləmişkən elə əriştə də kəs. Əlli ol, gəlim görüm ki, hamısını eləmişən. İşdir, gec gəlsəm, əriştəni sən bişir. Lobyasını axşamdan islatmışam, sarı güllü balaca qazandadır. Qara istiot yox, qırmızı istiot tökərsən. Çayıb zoğal axtası atma ha, alça qurusu atarsan əriştəyə". Mətbəxin zənginliyi təbiətin zənginliyindən irəli gəlir. Azərbaycan təbiəti növbənöv bitkiləri ilə məşhurdur. Meyvə və tərəvəz çeşidləri mətbəximizi zənginləşdirir, müxtəlif ədviyyatlar isə xörəklərimizi dadlı və ətirli edir (15, 10).

Povestdə saysız-hesabsız dialekt sözləri işlənir, bu məhəlli sözlər dilə ağırlıq gətirmir, əksinə, onun sinonimlik imkanlarını artırır. Belə sözlər təsvir olunan hadisələrə aid olduğundan asanca anlaşılır. "Tığlanmış", "Tutaş kirpiklər", "verana" (virana), "çəpəki", "təzəbinə", "üşənti", "bastamaq", "yurdlanmaq", "hövül", "lomba", "doğal" kimi sözlər ədəbi dilə Şöhrət Namazova tərəfindən gətirilir (15, 9-10).

Kitabın mənzum parçaları baş verən hadisələrin ovqatına kökləndiyindən povesti tamamlayır. "Laçın" şeiri, doğrudan, adamı kövrəldir:

Nə könlümə düşdün belə,
Könlümün tufanı Laçın.
Ürəyimdən yaralıyam,
Yaramın dərmanı Laçın.

Gözlərimdə yaş damlası,
Dərd-qəmimin piyalası,
Anamın dərdli laylası,
Can evimin canı Laçın.

Xəyalımın qanadları,
Xatirələr cığırları,

Ömür getdi, oldu yarı,
İtirmişəm, hanı Laçın?

Nəyim vardı səndə qaldı,
Sənli ömrüm yağmalandı,
Yandı bu ciyərim, yandı,
Qınadım dünyanı, Laçın.

Sənsiz, demə, dözə billəm,
Qəriblikdə gəzə billəm,
Səndən əlim üzə billəm,
Ömrümün hicranı Laçın! (15, 153-154).

Şöhrət Namazovanın "Köçkün qızın şəhid sevgilisinə doqquz məktubu" adlı kitabında da qəhrəmanların söylədikləri şeir parçaları folklordan qaynaqlanır:

Arxada düşmən gülləsi,
Öndə qəriblik qəməsi.
Belində dərddən şələsi,
Hara gəldi qaçar köçkün,
Yurddan ayrı naçar köçkün.

Gözündə yaş gilələnər,
Səbri daşar, silələnər,
Ələndikcə hey ələnər,
Gözü dalda qalan köçkün,
Vardan-yoxdan olan köçkün (14, 55).

Belə ağırlı şeirlərin müəlliflərindən biri Cəmilə Çiçəkdir. Cəmilə Çiçək folklorşünasdır, vaxtilə yaşadığı və indi köçkün düşdüyü bölgənin folklor nümunələrini, xüsusən dastanları

toplayıb öyrənir və nəşr etdirir. Onun toplayıcılığı ilə çap olunmuş "Əyyub və Sənəm" dastanında çağdaş sevgi münasibətləri klassik janrın tələblərinə uyğun şəkildə təqdim olunur. Cəmilə Çiçəyin bu zəhmətini kitaba ön söz yazan professor Füzuli Bayat da yüksək dəyərləndirir (2, 3-14). Cəmilə Çiçəyin şeirləri isə anasının məzarı əsirlikdə qalan köçkün bir qızın bitib-tükənməyən vətən həsrətini ifadə edir:

Pərən-pərən düşdü ellərim mənim,
Məni öldürəcək vətən həsrəti.
Bağlanıb qollarım, əllərim mənim,
Məni öldürəcək vətən həsrəti.

Sinəmə çəkilən dağı görürəm,
Ötüşən zamanı, çağı görürəm,
Yuxumda gəzdiyim bağı görürəm,
Məni öldürəcək vətən həsrəti.

Necə dözümlə tapım, baxım o üzə?
Murovdan sellənim, axım o üzə,
Görəsən çatırmı ahım o üzə? –
Məni öldürəcək vətən həsrəti.

Ruhumu cismimdən çalın, aparın,
Bir dəli ovsuna salın, aparın.
Alın bu həsrəti, alın, aparın,
Məni öldürəcək vətən həsrəti (3).

Folklor örnəkləri mental münasibətləri sözdə əbədləşdirir. Qərbi Azərbaycanda, Qarabağın işğal olunmuş ərazilərində "ənənəvi yaşam tərzinə söykənən baba-nənə, ata-ana, bacı-qardaş, əmi-bibi, xala-dayı, qohum-qonşu, ağsaqqal-ağbirçək

kimi ailə münasibətləri" haqqında poetik məlumatlar əvəzsiz mənbələrdir. Məhəllədə, kənddə milli ailə formaları və onları qoruyan yasaqlar, tabular folklor örnəklərində daha möhkəm görünür. Təəssüf ki, qaçqın və köçkün düşən, hətta ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qalan insanlar bu milli dəyərləri yeni yaşam məkanında qoruyub saxlaya bilmirlər. Yaranmış şərait ailələrin dağılmasına aparıb çıxarır, insanların psixologiyasında dərin yaralar açır. Müharibə və münaqişə nəticəsində həlak olmuş şəxslərin qəbirləri işğal olunmuş bölgələrdə it-bata düşür, dağılır, yaxud dağıdılır. Əsir və itkin düşən insanların acı taleyi, onların ailələrinə vurulan mənəvi yaralar ağırdır. Bu psixologiyadan çıxmağa can atan qaçqın və köçkünlər düşdükləri bələlərdən sözlə təskinlik tapırlar. Zəngin folklor mədəniyyəti olan Qərbi Azərbaycan və Qarabağ icmaları öz folklor külliyyatına yeni səhifələri elə özləri yazırlar. Şəhid, itkin, əsir, əlil anlayışları bayatılara, ağılara, nəğmələrə ayaq açır. Bu nümunələrin toplanılması, nəşri, araşdırılması qaçqın və köçkün düşmüş insanların mənəvi dünyasını əbədiyaşar sözə köçürmək deməkdir. Mənəviyyəti yaşayan xalq heç vaxt diz çökmür.

Folklor örnəklərindəki başlıca amillərdən biri də qaçqınların və köçkünlərin doğma yurd-yuvalarına dönmək inamına köklənir. Nə qədər ağırlı mövzuda olsa da, folklor örnəyini yaradanlar ədalətin qələbə çalacağına, Azərbaycan türklərinin doğma diyarlara qayıdacağına, torpaqlarımızın işğaldan azad olunacağına ümidlərini itirmirlər. Böyük psixoloji zərbələr almış, yurd-yuvasını itirmiş qaçqın və köçkünə ən yaxşı dəstək onun mənəvi sərvətini özünə qaytarmaqdır. Qərbi Azərbaycandan və Qarabağdan toplanmış folklor örnəkləri bu məqsədə xidmət edir.

Ədəbiyyat:

1. Alarlı B. Qarabağın düzü var. Qudyalçayın sahillərində. Bakı, Sözüün işığı, 2013, 55 s.
2. Cəmilə Çiçək. Əyyub və Sənəm dastanı. Bakı, Milli Zəka, 2015, 168 s.
3. Cəmilə Çiçək. Vətən Həsərti // ƏDƏBİ KÖRPÜ. Aylıq Edebi Dergi Yayın Yönetmeni Səxavət İzzəti. Yazışma Adresi: edebi.korpu@gmail.com 20. Sayı az. Haziran 2020 (e-dergi).
4. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. I kitab (Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2012, 464 s.
5. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. II kitab (Bərdə və Ağcabədi rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2012, 484 s.
6. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. III kitab (Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Tərtər, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Laçın və Şuşa rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2012, 468 s.
7. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. IV kitab (Laçın, Qubadlı və Zəngilan rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2013, 460 s.
8. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. V kitab (Bərdə, Füzuli, Ağdam, Şuşa və Zəngilan rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2013, 484 s.
9. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VI kitab (Cəbrayıl, Kəlbəcər və Tərtər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2013, 484 s.
10. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VII kitab (Xocavənd rayonundan toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2014, 444 s.
11. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VIII kitab (Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2014, 440 s. s.
12. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. IX kitab (Beyləqan, İmişli, Tərtər, Bərdə və Cəbrayıl rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, "Zərdabi LTD" MMC, 2014, 460 s.
13. Mirzəyev H. Əsərləri, 8-ci cild. Dərələyəz folkloru. Bakı, Elm, 2006, 768 s.
14. Namazova Ş.M. Köçkün qızın şəhid sevgilisinə doqquz məktubu (Povest və hekayələr). Bakı, Elm və təhsil, 2016, 120 s.
15. Namazova Ş.M. Laçın əfsanəsi (Povest). Bakı, Elm və təhsil, 2017, 156 s.
16. Səməmi T. Gülsehran. Bakı, "Apostrof" çap evi, 2013, AKE NPM, 328 s.
17. Səməmi T., Göyçəli Q. Zərkənd. Bakı, AKE NPM, 2013, 328 s.

1 sentyabr 2020

Əli ULUXANLI (ABDULLAYEV),
publisist

HƏSSAS QRUP AİLƏLƏRİNƏ PSIXOLOJİ-MƏNƏVİ DƏSTƏK HUMANİZMİN ALİLİYİNDƏNDİR

1988-1994-cü illər arası Ermənistan–Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin müharibəyə çevrilməsi nəticəsində Ermənistandan, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağından və onun ətrafındakı yeddi rayondan bir milyona yaxın vətəndaşımız öz dədə-baba yurdlarından silah gücünə çıxarıldı.

Doğulub boya-başa çatdığı isti yurd-yuvasını, el-obasını, ömrü boyu özünə şərait qurub yaratdığı ev-əşiyini, varidatını itirən məcburi köçkünlərin əksəri mənəvi-psixoloji sarsıntılardan müxtəlif dərəcələrə düşər olub sağlamlığını itirdi, bir qismi də dünyasını vaxtsız dəyişdi.

Qaçqınlığın, məcburi köçkünlüyün, itkinliyin ailələrə, onların hər bir üzvünə vurduğu zərbənin, yaranın təsiri çoxşaxəli olduğundan müxtəlif sosial durumlu əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün geniş bir layihənin hərtərəfli biliyə, təcrübəyə malik insanlar tərəfindən işlənilməsi və xalqın müzakirəsinə verilməsi olduqca təqdirəlayiqdir.

Layihəni işləyib hazırlayan peşəkar sosioloqların, həkim-psixoloqların, alimlərin, ziyalıların, təcrübəli yaşlı nəsil nümayəndələrinin nəzərdə tutduqları bölmələrin müddəalarının həyatda öz həqiqi yerini, psixoloji-mənəvi əzab-əziyyət çəkmiş həssas qrup insanların yaşam uğrunda apardıqları mübarizədə əməli qiymətini alacağı mütləqdir.

Layihədə nəzərdə tutulan tədbirlərin Azərbaycan dövlətinin bütün qanunlarının əsas qayəsi olduğunu görüb tam dərk edən

zərəçəkmişlər gələcəyə inamlarını, insanlığa hörmətlərini, ehtiramlarını özlərinin yalnız əməli işləri ilə cavablandırıldıqca mənəvi-psixoloji əzablardan uzaqlaşa biləcəklər. Daha doğrusu, cəmiyyətimizin idarə olunmasında peşəkarlar, yüksəkseviyyəli sənətkarlar, tanınmış ziyalılar, alimlər, iş adamları kimi hərəkət etdikcə mənəvi-sosial, sosial-məişət problemsiz, psixoloji sarsıntılardan uzaq vətəndaşlarımız kimi özlərini sərbəst hiss edəcəklər.

Atalar demiş, iş insanın cövhəridir. Əməksevər xalqımız istər əmək cəbhəsində, istərsə də hər b meydanlarında sözünü əməli ilə deyə bilmişdir. 1941-1945-ci illər müharibəsində alman faşistlərinə qarşı döyüşlərdə 127 eloğlumuzun "Sovet İttifaqı Qəhrəmanı" adı alması, azərbaycanlılardan ibarət 416-cı Taqanroq diviziyasının Berlini mühasirəyə alan SSRİ-nin digər diviziyalarından biri olması xalqımızın keçdiyi şərəfli hər b yolundan xəbər verdiyindən bu tarixi anları Qarabağın işğaldan azad olunması uğrunda aparılan döyüşlərlə əlaqələndirib igidlərimizi indiki nəslin qəlbində heykəlləşdirməli, onları vətənpərvər kimi yetişdirməliyik. Bu missiya isə cəmiyyətimizin üzərinə düşən şərəfli bir yükdür, borcdur.

Layihə ilbəil həyata keçirildikcə vətəndaşlarımızın, xüsusilə də müharibə və münaqişələrdə mənəvi, psixoloji cəhətdən zərər çəkmiş məcburi köçkünlərimizin, əsir və itkin düşmüşlərimizin ailələrinin həyatında böyük dəyişikliklərin yaranması labüddür.

Ana yurdu Kəlbəcərə ata-anasının və digər doğmalarının qəbirlərini ziyarətə gedən, 1960-cı ildə Kəlbəcərin Şaplar kəndində anadan olmuş Dilqəm Qardaşxan oğlu Əsgərovun (anası Bəstinin məzarını) 2014-cü il iyulun 14-də, Şahbaz Calal oğlu Quliyevin isə həmin ayın 9-da ermənilər tərəfindən tutularaq Dilqəmin ömürlük, Şahbazın 22 il həbs cəzası alması ən böyük ədalətsiz hökm olduğundan onların ailə üzvlərini daha çətin, daha eh-

tiyaclı duruma salmaqla bərabər bu ailələrdəki şənliyi də, deyib-gülməyi də sanki dustaq etmişdir.

Maddi və mənəvi çətinliklər içərisində ayları, illəri saya-saya, qara saçlarının bəyazlaşdığını görüb göz yaşları ilə ona sığal çəkə-çəkə namusla şərəfli övladlar böyütmək hər bəşər övladının qismətinə düşməyib. Bu Tanrı payının sahibləri, mübaliğədən uzaq, azəri qadınlarıdır.

Başqa misal. 1991-ci ilin iyul ayında ermənilər tərəfindən qundaqdakı körpəsi ilə əsir götürülən bir gənc ana Vəng kəndi sovxozunun direktorunun qala divarlı həyətidəki tövləsindən gecə yarısı kəşfiyyatçılarımız Elxanla Kamil tərəfindən gizlicə çıxarılıb gətirilərkən Kəlbəcərin Laçınqaya dağında iki erməni kəşfiyyatçısı ilə qarşılaşanda bizimkilər onları tərksilah edib əsir götürərkən gəlin birini tanıyır və Elxana deyir ki, bizim ailəni əsir götürüb kənddən xeyli aralıda ata-anamı, yeniyetmə qardaşımı güllələyən, məni Vəng kəndinə əsir aparən bax bu "Tıqr" adlı saqqallıdı. Bunu eşidən Kamil avtomatını gəlinə tərəf uzadır və deyir ki, al vur! Bu allahsız Allah özü qarşına çıxarıb, güllələ!.. Lakin gəlin imtina edib deyir ki, mən südəmər övlad anasıyam, əlimi qana bulayıb uşağıma süd verə bilmərəm. Onun cəzasını qoy Allah Özü versin...

Bu sözləri deyən doğmaları güllələnmiş, özü körpəsi ilə əsir aparılan 22 yaşlı azərbaycanlı qadındır. Bəs erməni doğan ana kimdi? – Əsir qadınlarımızı, qızlarımızı saçlarından tutub sürüyən, anaların qarınlarını yararaq körpələrini çıxarıb daşlara çırpan, kəsilən başları futbol oynamaq üçün ayaqları altına atan və meyitin köksünü yarıb çıxardığı ürəyinin qanını içməkdən ləzzət alan, dünyaya özünü "yazıq" millət kimi tanıdan qəddar, terrorcu doğanlardır. Xocalı, Ağdaban faciəsini törədən, azəri-türk, kürd qanına susamış analardan doğulmuş bu cür qəddar övladların 85-90 yaşlı ağdabanlı bir qoca qarını kəndi oda qalayarkən iki gözü-nün arasından damın dirəyinə mıxlaması insanlığa qarşı aman-

sızlıq, nifrət, Yaradana qarşı hörmətsizlik deyilmi?! Uşaq, qoca, şikəst nəzərə almadan onları ağlagəlməz əzablarla öldürən, 6-7 yaşlı qız uşağının gözlərini çıxarıb, əl-ayağını bənd-bənd doğrayan və basdırmaq üçün yaralı atanı məcbur edən cəlladların kimliyini bütün bəşər bilməli, erməni yalanlarına inanıb haqqa nahaq deməməlidir. Bu cür faktların genişliyi ilə dünyaya açıqlanması layihənin çoxşaxəliliyinə haqq qazandırır.

Həmçinin milli qürurumuza zidd əməllərin qarşısının alınmasında, qadın, ana, uşaq və yeniyetmələrin iştirakı ilə etnik zorakılıq, şiddət, cəmiyyətə utanc gətirən bəd əməllərin müzakirəsində ziyalılar, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müvafiq qurumları, Təhsil Nazirliyi, Respublika İdman və Gənclər Komitəsi, Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası, kitabxanalar, televiziya, radio və digər mətbuat orqanları layihənin dəyərini cəmiyyətə çatdırmalıdırlar. Təbliğət, maarifləndirmə düzgün aparılarsa, mövcud cinayətlər, boşanmalar, adət-ənənələrimizə zidd hərəkətlər xeyli azalar, şərə, böhtana əl atanlar vicdanları, həm də hüquq orqanları qarşısında cavab verməli olurlar.

Layihənin tələblərinə uyğun olaraq övladlarının həyatını düşünmədən kiçik bir çətinliyi, narazılığı bəhanə edib ailəsini dağdanlar, cinayət törədənlər ömürlərini mehribanlıqla başa vurmuş ağsaqqal-ağbirçəklərimizdən ibrət götürməlidirlər. İndiki zamanda cəmiyyətimizin ailə ilə bağlı qazandığı mənəvi-əxlaqi dəyərləri ağsaqqalların xeyir-duası ilə yaşadıb gələcək nəsillərə çatdırmaq sənəddə öz əksini tapmışdır.

Mənəvi-əxlaqi dəyərlərimizin ən kövrək sahəsi olan ailə dəyərlər sistemində ailədaxili problemlər, onları yaradan səbəblər və həmin səbəblərin həlli yolları, əsir və itkin düşmüşlərin son taleləri haqqındakı araşdırmaların nəticələri mətbuat vasitəsilə açıqlanmaqla həsrətə son qoyulması layihənin dəyərinə, yəqin, yeni dəyər qatacaqdır.

Fikrimcə, layihədə nəzərdə tutulmuş müzakirələr, tədbirlər həyatda həllini tapdıqca həssas qrup və eləcə də bütün ailələrdə psixoloji gərginlik, mental dəyərlərlə bağlı problemlər, zaman və məkana uyğun hərəkətlər öz qiymətini alacaqdır.

Son zamanlar mənəvi dəyərlərə qarşı xarici müdaxilələr, hücumlar çoxalmaqdadır. Çalışılır ki, Azərbaycanın qədim ailə qayda-qanunları, adət-ənənələri əvəzinə avropasayağı nikahlar həyatımıza daxil olsun. Hər millətin, xalqın öz adət-ənənələri olduğu kimi, Azərbaycan xalqının da özünəməxsus adət-ənənələri var. VII əsrin sonu, VIII əsrin əvvəlindən İslam dinini qəbul etmiş millətimiz Məhəmməd peyğəmbərin ailə quruculuğu ilə bağlı dəyərli sözlərinə həmişə əməl etmiş və etməkdədir. Belə ki, övlad ata-ana üzünə ağ olmamalı, qadınlar açıq geyinməməli, qardaş bacıyla, eyni cinsdən olanlar bir-biriylə evlənməməli, hər bir dinə hörmətlə yanaşılmalıdır.

Layihə təşkilatçılarının bir çox mənfi tendensiyalara qarşı itkin düşmüşlərin, qaçqın və məcburi köçkünlərin narahat ailə üzvlərini, ailədaxili münaqişələr üzrə mütəxəssisləri, ailəşünasları, cəmiyyətşünasları, ailə psixoloqlarını, sosioloqlarını, yeni-yetmələr və gənclər təşkilatlarını, jurnalistləri, radio və televiziya, mətbuat işçilərini və d. bir araya gətirmələri və bu layihənin bir mərkəzdən idarə olunmasını məqbul hesab etmələri olduqca ümidverici və tərifəlayiqdir.

Ümidvaram ki, layihənin tələblərinə uyğun görülməsi nəzərdə tutulan işlər psixoloji cəhətdən maddi və mənəvi, sosioloji zərblər almış zərərçəkmişlərin cəmiyyətdə aktivləşməsinə səbəb olacaq, Azərbaycan dövləti də görülməli işlərə dəstək verəcək.

28 avqust 2020

Əlirza İSBƏNDİYAROV,
"Zəka İşığında" Milli Dəyərlərin
Təbliğinə Yardım İctimai Birliyinin sədr müavini, publisist

SOSIAL BƏRABƏRLİK, CƏMİYYƏTDƏ TƏZYİQLƏR VƏ İCTİMAİ QINAQ

Məlum münaqişə nəticəsində psixoloji gərginlik içində yaşayan həssas qrupların nümayəndələri, xüsusən də şəhid anaları və məktəblilərin köməyi ilə müharibə zorakılığına qarşı və ailədaxili, icmadaxili psixoloji şiddət əleyhinə maarifləndirici tədbirlərin aparılmasının ictimai əhəmiyyəti böyükdür. Məhəlli və qlobal münaqişələrin bir siması var: ölüm, əsirlik, fiziki və mənəvi, psixoloji yaralar, əlillik və ağrılar.

Aktuallığını hər zaman saxlayan məsələlər ətrafında beynəlxalq təşkilatların mütəxəssisləri ilə yanaşı, yerli psixoloqlar, münaqişəşünaslar da ciddi araşdırmalar aparmalıdır. Veytnam və Əfqanıstan, indi isə Şərqi ölkələri (Yəmən, İraq, Suriya, Liviya və d.), həmçinin Qarabağ sindromundan əziyyət çəkən milyonlarla insan, eləcə də onların ailə üzvləri var. Müxtəlif vaxtlarda məhəlli, regional, qlobal münaqişələr zamanı onların qurbanlarına psixoloji-mənəvi dəstək vermək üçün aparılan işlər uzunmüddətli ardıcıl fəaliyyətlər tələb edir. Çox zaman böyük icmalarda müxtəlif formalarda özünü göstərən psixoloji basqılara (məsələn, müxtəlif sosial mənsəli uşaqlar arasında güclülərin zəiflərə, varlı ailələrin övladları kasıb balalarına, şəhərlilərin bölgələrdəkilərə, paytaxt sakinlə-

rinin qaçqın-məcburi köçkünlərə, kişilərin qadınlara, sağlam şəxslərin əlillərə, oğlanların qızlara qarşı psixoloji-mənəvi, fiziki-ruhi basqıları və s.) qarşı ictimai qınağı, sosial mübarizəni, icma dirənişini gücləndirməklə dözümlü, tolerant, sülh, əmin-amanlıq mühiti əldə etmək mümkündür.

Müxtəlif münaqişə qurbanlarının ailə üzvlərinə psixoloji-mənəvi dəstək göstərmək, eləcə də Azərbaycan insanının yazıya, kitaba sayğısını nəzərə alaraq bu mövzuda maarifləndirici materialların hazırlanmasına, ictimai-virtual müzakirələrin aparılmasına, internet və sosial şəbəkələrdə təbliğatın gücləndirilməsinə böyük ehtiyac duyulur ki, bu istiqamətlərdə aparılan işlər sadalanan problemlərin, qismən də olsa, aradan qaldırılmasına yardımçı ola bilər.

Son 50 ilin araşdırmalarının, statistik məlumatlarının, yazılı və elektron KİV-də gedən materialların, internet və sosial şəbəkələrdəki saysız-hesabsız müzakirələrin, cürbəcür faktoloji informasiyaların təhlili göstərir ki, münaqişə qurbanlarının ailə üzvləri arasında bu və digər səbəblərdən yaranan kəskin psixoloji-mənəvi problemlər – müharibənin yaraları zaman keçdikcə vaxtaşırı özünü büruzə verir.

Təkcə TV-kanallarda hazırlanan sosialyönümlü proqramlarda haqqında bəhs açdığımız həssas qruplara aid ailələrdəki psixoloji gərginlikləri yada salmaq, eləcə də rəsmi məlumatlardakı statistik faktları analiz etmək kifayətdir ki, problemin ictimai əhəmiyyəti, sosial mahiyyəti,

cəmiyyət üçün aktuallığı aydın görünsün. Eyni zamanda itkin düşmüş şəxslərin xilasını üçün rıçaqlar, Ermənistanın Qarabağla bağlı yaratdığı münaqişənin əsl mahiyyətinin beynəlxalq aləmə çatdırılmasında bu istiqamətdə aparılan fəaliyyətlərin rolunun – təbliğati-informatik təsirinin böyük olduğunu görürük.

Ötən əsrin sonlarından etibarən məlum Ermənistan – Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı çoxsaylı insan fəlakəti faktoru ilə nəticələnən, əsir və itkin düşmüş şəxslər, onların yolunu gözləyən ailə üzvləri, qaçqın və məcburi köçkünlüklə bağlı ictimai-sosial, psixoloji-mənəvi zədələr, obyektiv səbəblərdən xarici ölkələrə mühacirətə üz tutanların artması, dünyanın onlarla ölkəsinə səpələnmiş qarışıq nikahlardan dünyaya gələn övladların sayının durmadan artması, ənənəvi Azərbaycan cəmiyyəti və insani dəyərlərinə müxtəlif təsirlər göstərib.

Vaxtilə Dağlıq Qarabağdakı münaqişə – müharibə işğal olunmuş ərazilərdə ənənəvi yaşam tərzinə söykənən baba-nənə, ata-ana, bacı-qardaş, əmi-bibi, xala-dayı, qohum-qonşu, ağsaqqal-ağbirçək ailə təsisatları ilə əhatələnmiş, yeri gələndə, məhəllədə, kənddə sosiallaşmış milli ailə formalarının dağılmasına aparıb çıxardığından həssas qruplara daxil olan insanların psixologiyasında dərin yaralar açmışdır. Üstəlik, münaqişə nəticəsində həlak olmuş şəxslərin qəbirləri haqqında məlumatın olmaması, qədim yurd yerlərimizdəki kimsəsiz qalmış məzarlar, əsir və itkin düşmüşlərin acı taleyi bu psixoloji-mənəvi yaraları daha da dərinləşdirmişdir.

Əvəzində daha çox psixoloji-mənəvi sarsıntılara məruz qalmış, tək ata və ya tək ana himayəsində bir, yaxud iki uşaq böyüdən dağınıq ailələr cəmiyyətimiz və dövlətimiz üçün böyük yükə çevrilməkdədir. Bu sahədə elmi-sosioloji araşdırmaları cəmiyyətə təqdim etməklə mədəniyyət-məişət, yaşam fəlsəfəsinin zəifləməsinin qarşısını almaq, psixoloji böhran, şiddət hallarının, boşanmaların, nəsillərarası mənəvi-psixoloji münaqişələri, qisməndə olsa, aradan qaldırmaq üçün ictimai-virtual aksiyaların həyata keçirilməsi vacibdir. Eyni zamanda, sadalanan problemin həllinə kömək edəcək bir sıra ağır problemlərin ictimailəşdirilməsi bu sahənin mütəxəssislərinin səylərini birləşdirməyi, ictimai-virtual müzakirələrin genişlənməsini, yeni psixoloji dəstək modellərinin işlənilməsini tələb edir.

Vaxt ötdükcə həssas qruplarda ailədaxili psixoloji gərginlik mental dəyərlərlə bağlı problemləri daha da qabarıq göstərməkdədir. Bu problemlərin kəskinliyini nisbətən azaltmaq, insanlar arasında dərinləşən mənəvi-ruhi uçurumları aradan qaldırmaq üçün əsrlər boyu formalaşan milli ailə institutunu, sosial-mənəvi təsisatları möhkəmləndirmək, çağdaşlığa uyğun olaraq tədqiq etmək vacibdir ki, bu istiqamətdə də ilk növbədə Qarabağ münaqişəsi qurbanları və onların ailə üzvlərinin durumları araşdırılmalı, onlara psixoloji dəstək mexanizmləri işlənilməlidir...

28 avqust 2020

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Alarlı B. Qarabağın düzü var. Qudyalçayın sahillərində. Bakı, Sözü'n işığı, 2013, 55 s.
2. Cəmilə Çiçək. Əyyub və Sənəm dastanı. Bakı, Milli Zəka, 2015, 168 s.
3. Cəmilə Çiçək. Vətən Həsəti // ƏDƏBİ KÖRPÜ. Aylıq Edebi Dergi Yayın Yönetmeni Səxavət İzzəti. Yazışma Adresi: edebi.korpu@gmail.com 20. Sayı yaz. Haziran 2020 (e-dergi).
4. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. I kitab (Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2012, 464 s.
5. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VIII kitab (Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, Elm və təhsil, 2014, 440 s. s.
6. Namazova Ş.M. Köçkün qızın şəhid sevgilisinə doqquz məktubu (Povest və hekayələr). Bakı, Elm və təhsil, 2016, 120 s.
7. Namazova Ş.M. Laçın əfsanəsi (Povest). Bakı, Elm və təhsil, 2017, 156 s.
8. Səməmi T., Göyçəli Q. Zərkənd. Bakı, AKE NPM, 2013, 328 s.
9. Cəmilə Çiçək. Sazımız ağlayır dağlar başında. Bakı. "Azərnəşr", 2014, 624 s.
10. Cəmilə Çiçək. Kəlbəcərin saz qalası. Bakı, "Azərnəşr", 2013, 16 s.
11. www.ortaqdeyerler.com=xeberoxu&id=540.

Kitabça "Milli Zəka" jurnalının redaksiyasında ofset üsulu ilə çap olunmuşdur

MÜNDƏRİCAT

Fikrət Cahangirov. Ön söz.

Qarabağdakı qələbənin "psixo-sirləri"... ..3

Sakibə Ələsgərova. Ön söz. Kəlbəcərin qərib çiçəyi6

Cəmilə Çiçək (İsbəndiyarova). Mühəribənin vurduğu yaralar və yaşatdığı ağrılar14

Sivil və milli dəyərlər psixoloji texnologiya qismində16

Koronavirus və cəmiyyətdə psixoloji durum18

Qarabağ–Kəlbəcər nisgili, müqəddəs məzarın da əsir düşdü, anacan25

Erməni vandalları tərəfindən girov götürülmüş

Ağca nənə və qızı Güllünün qaraca dərdi32

Kəlbəcər anı – o günü həsrətlə gözləyirik35

İlham Məmmədli. İnsanlığın yaşadığı faciə –

Dilqəm Əsgərov dramı38

Bilal Alarlı Hüseynov. Qaçqın və köçkünlərin mental dəyərlərinin qorunmasında folklor örnəklərinin rolu44

Əli Uluxanlı (Abdullayev). Həssas qrup ailələrinə psixoloji-mənəvi dəstək humanizmin aliliyindəndir61

Əlirza İsbəndiyarov. Sosial bərabərlik, cəmiyyətdə təzyiqlər və ictimai qınaq66

Cəmilə Köçəri qızı İsbəndiyarova.
Həssas qrup ailələrinə psixoloji-mənəvi dəstək
Bakı, "Azər nəşr", 2020

Korrektor: Kəmalə Cəfərli
Texniki redaktor: Əlirza İsbəndiyarov
Dizayner: Cəfər Kərimov
Operator: Rövşən Hüseynli

Yığılmağa verilmiş: 20.09.2020
Çapa imzalanmış: 25.10.2020
Kağız formatı: 60/84
Həcmi: 72 səh.
Sayı: 830

Kitabça ZİMDTİB-in sifarişi ilə
Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında hazır depozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur